

Bibliothemata 3

Typografia

Andrzeja
Tomaszewskiego

Biblioteka Uniwersytecka
w Warszawie

8 maja – 9 czerwca 2019

... i dezyntiac
ato czterech frudzi
chodzi, które oby
Ma rozumie zasie
których jest wie
cerstie i prawne

Piękno pisma nie leży w kształcie pojedynczej litery, lecz zawiera się w harmonii duktu, w zestawieniu i współoddziaływaniu poszczególnych znaków. Za najpiękniejsze uchodzą stronicę pisma, na których szeregi liter tworzą harmonijną całość.

Adrian Frutiger, *Człowiek i jego znaki*

Biblioteka to naturalny biotop książkoroba, jak się sam przedstawia Andrzej Tomaszewski, i bibliotekarza: wypełniona po brzegi przedmiotami, które dla jednego i drugiego stanowią centrum zawodowej egzystencji – książkami. Prezentowana w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie wystawa Bibliothemata 3 jest nie tylko hołdem złożonym dorobkowi zawodowemu Andrzeja Tomaszewskiego, ale w jego osobie i na przykładzie jego osiągnąć – również zjawisku, jakim jest szlachetna sztuka pięknej książki, publikacji o wysokich walorach edytorskich oraz merytorycznych.

Biblioteka Uniwersytecka obejmując przed 20 laty w posiadanie gmach przy ulicy Dobrej, opisywany rozmaitymi superlatywami kategorii estetycznych, stała w ciekawej pozycji ambasadora dobrego smaku

w kontekście specyficznej sztuki zataczającej koncentryczne koła wokół książki, jako zjawiska kulturowego. Kręgi te obejmowały i kwestie nowych trendów w architekturze bibliotecznej, uwzględniających potrzeby użytkowników, i nowinki technologiczne, i zobowiązanie wobec tradycji i historycznych zbiorów. Przenosiny na Powiśle zbiegły się z przyspieszeniem w technologicznym aspekcie produkcji książki, co miało wyraźny wpływ na obniżenie jakości kosztem ilości, a potem przeszło płynnie w kasandryczne zapowiedzi końca druku i papieru. Biblioteka Uniwersytecka ma i musi mieć w odniesieniu do tych zjawisk i procesów bardzo konkretny stosunek – musi upominać się o takie walory książki i kultury edytorskiej, które z jednej strony sprzyjają powstawaniu adekwatnych publikatorów efektów badawczych, z drugiej zaś są sprzymierzeńcami procesu dydaktycznego uczelni.

Oba cele – adekwatności i zachęcającej urody są znakomicie realizowane w projektach Andrzeja Tomaszewskiego. „Typograf ma zorganizować nastrój czytelnicy i klimat dzieła, który ułatwi jego percepcję” pisze dr Agnieszka Chamera-Nowak w tekście *Andrzej i Roman Tomaszewscy w niewoli*

książek. Biblioteka niejako przedłuża tę troskę, dbając – raz o dostęp do tych publikacji, dwa – dokładając starań o komfort otoczenia, w którym czytelnik – użytkownik będzie z nią pracował, czyli zabiega również o stworzenie odpowiedniego „nastroju czytelniczego”.

W wielkim uproszczeniu Andrzej Tomaszewskiego i Bibliotekę łączy właśnie, trochę już niemodna, miłość do papieru, bo o ile nie obce są nam ambicje dotyczące technologicznych nowinek papier często wypierających, a naszą powinnością i zadaniem jest oferowanie ich coraz większego wyboru naszym użytkownikom, o tyle nie opuszcza nas poczucie misji i przeświadczenie, że atencja, szacunek, podziw dla sztuki tworzenia pięknych książek pozostaje elementem kształcenia estetycznego równie istotnym, jak ten zasadniczy, płynący z ich merytorycznej zawartości. Rozliczne wystawy i prezentacje w BUW, np. we współpracy z Muzeum Książki Artystycznej w Łodzi, ilustratorami, grafikami i artystami inspirującymi się książką, jako przedmiotem o walorach artystycznych, czyni z nas niewątpliwie sprzymierzeńca każdego książkoroba.

Bibliothemata 3 gościmy w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie w rok po jubileuszu Andrzeja Tomaszewskiego, świętowanym odsłoną wystawy we Wrocławiu, nie zmniejsza to jednak ani na jotę naszego entuzjazmu, kiedy serdecznie i z wdzięcznością dziękujemy, gratulujemy i prosimy o jeszcze, czcigodny Książkorobie!

Agnieszka Kościelniak-Osiak
Oddział Promocji, Wystaw i Współpracy
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

Agnieszka Kościelniak-Osiak

Circulum vitae

Należę do pokolenia, które w profesji drukarsko-wydawniczej przebrnęło przez głębokie zmiany technologiczne: od ołowianej czcionki i tzw. składu gorącego, poprzez fotokład, aż do komputerowego przygotowania publikacji i drukowania cyfrowego. Na moich oczach znikwały i pojawiały się nowe sposoby składania, reprodukcji, sporządzania form drukowych. Powstawały wcześniej nieznane profesje związane z drukarstwem, przygotowaniem do druku oraz techniką wydawniczą. Znikwały także duże – zdawałoby się niezmiennie – działy technologiczne drukarni. Kto dzisiaj wie, jak wyglądały i funkcjonowały: zecernia ręczna czy monotypowa, stereotypia, fotografia reprodukcyjna, chemigrafia albo kopia offsetowa? Zmieniały się więc narzędzia pracy, postaci materiałów wydawniczych, techniki redakcyjne, instytucje i... ludzie. Jedno pozostawało niezmiennie – papier. Zadrukowane stronicy książek i czasopism, arkusze i karteczki akcydensów, fiszki i świstki notatek, zeszyty, makiety, fotografie, maszynopisy i wydruki komputerowe były niezmiennie moim żywiołem.

Z papieru preparowana jest książka, wehikuł wszelkiej wiedzy, dobrych i złych emocji,

piękna i brzydota, środek kontaktu między pokoleniami, nosiciel pisma i obrazu, magazyńier przeszłości. Rad nierad znalazłem się w świecie elektronicznych środków przekazu i globalnej sieci serwerów informacji, z których rzecz jasna korzystam, ale pozostaję człowiekiem Galaktyki Gutenberga i tradycyjnej, papierowej książki – stojącego na półce lub trzymanego w ręku przedmiotu, który jest bazą danych, a ja jego czytelnikiem. Z punktu widzenia funkcji pragmatycznych jest to sytuacja idealna. Książkę czytam bez dodatkowego odtwarzacza plików, więc nie interesuje mnie zasięg łączy i nie kłopotczę się o źródło zasilania. Nie dotyczą mnie problemy błyskawicznie zmieniających się urządzeń, baz danych czy sposobów dostępu do treści. Z protez pomocniczych wystarczają ewentualnie okulary.

Blisko pięćdziesiąt lat obracam się na pograniczu kilku środowisk zawodowo związanych z książką. Mam wiele kontaktów z osobami i instytucjami działającymi na polu pisarstwa, designu, poligrafii, edytorstwa, bibliologii oraz księgarstwa i bibliotekarstwa. Do kompletu brakuje mi tylko zająć się skupem makulatury. Przyzwyczaiłem się do takiego panoramicznego spojrzenia, w którego centrum widzenia znajduje się książka.

Nie jakaś abstrakcyjna, rozumiana według wydumanych bibliologicznych definicji jako „zespół wartości psychicznych i intelektualnych”, ale jako rzeczywisty, konkretny przedmiot w jego użytecznej, materialnej i graficznej formie.

Wąskie skupienie uwagi na książce wyniosłem z domu. Wychowałem się wśród regałów z książkami, obok biurka ojca wylepiającego makiety i redagującego miesięcznik „Poligrafika”. Rodzice pracowali w wydawnictwach, a w naszym domu bywali drukarze, redaktorzy, graficy. Pachnące drukarską farbą i introligatorskim klejem świeże książki przynoszone przez ojca z wydawnictwa Czytelnik i mamę z Wiedzy Powszechnej traktowane były z atencją i już jako dziesięciolatek wiedziałem, że nie spadły z nieba, ale były rezultatem niełatwej i uważnej pracy na różnych etapach ich powstawania. Z przyswojonym w rodzinnym domu nastawieniem pracowałem długie lata w drukarniach, pracowniach graficznych, redakcjach, wydawnictwach, obracałem się w środowiskach bibliologów, księgarzy czy programistów zajmujących się oprogramem DTP i poligraficznym. Po wielokroć przekonywałem się, że książka jest dziełem zbiorowym. Zwykle tworzy ją kilka lub

kilkanaście osób różnych zawodów pracujących nad jej treścią i formą. Autorzy, edytorzy, redaktorzy, korektorzy, ilustratorzy, fotografowie, skanerzyści, graficy i detepowcy, papiernicy, drukarze, introligatorzy – wszyscy wprzęgnięci są w proces powstawania książki.

W drodze zawodowej i ogólnie – życiowej, już ponad czterdzieści lat towarzyszy mi żona Kasia. Pomimo własnych trudnych zajęć pedagogicznych, zdejmowała z mojej głowy wiele grubszych i drobniejszych problemów dnia codziennego. Dzięki niej uzyskiwałem swobodę działania, szczególnie podczas trudnych lat 80. i 90. minionego stulecia.

Przygotowania do wystawy, najpierw wrocławskiej i teraz warszawskiej, odświeżyły wcześniejszą myśl, że wiele prac pozostawiam zapisanych i wydrukowanych. Nie zawsze ci, którzy napracowali się, zostawiają ślady istnienia czytelne przynajmniej dla jednego lub dwóch następnych pokoleń. W jesieni życia taka autorefleksja jest powodem do zadowolenia, jednak zarozumiałość chyba mi nie grozi.

Nie czuję, że jestem wyjątkowym pracusiem. Nie ślęczałem nieustannie nad projektami,

klawiaturami maszyn do pisania i komputerów, a wcześniej nad kasztami czcionek. Znalazł się czas też na inne sprawy i aktywność wcale nie dotyczącą profesji.

Gdy ktoś mnie pytał o wykonywany zawód, nigdy nie wiedziałem, jak odpowiedzieć. Czy jestem zecerem, czy drukarzem, czy wydawcą, redaktorem lub publicystą, a może typografem albo poligrafem? Wreszcie w nowym tysiącleciu określiłem swój zawód jako książkoróbstwo. Jestem więc książko-robem i tak się przedstawiam podając rękę.

To oni wybierają sobie tego boga i trwają przy Nim nie ze strachu, nie z nakuza, nie silą tradycji, lecz z podziwu, szacunku, z prawdziwej miłości płynącej – także z serca.

Ten bóg jest sprawiedliwy. Bracia i siostry w Dioniziosie mogą zostać nie tylko dobrze urodzeni – jak wino herbowej arystokracji, nie tylko inicjowani – jak wino masonerii, nie tylko zaprzyjacieleni – jak w zakonach. Do tego GRONA dostęp mają wszyscy gotowi otworzyć serca na boski dar i na budkę z boskim darem... zakorkowanym słotem.

Bracia i siostry, wspominajcie słowa Apoloniusza z Tyanu, Greka żyjącego bez mała z tysiące lat temu, który mawiał (ale słowem nie rzecy, bo mnie przy tym nie było), że Dionizios wybaczy temu, kto nie poddał się mocy żadnego wina, ale nie wybacz, gdybyśmy wybrali wino z daktyli zamiast gronowego, co gorzka, zmieniłby nas za to, jeżeli pogadaliśmy go darem. Dlatego pamiętajcie: jesteście GRONEM milionów carów, nie daktyli: turawo, porzeczka, malin.

Skoło nie pogadaliście darem Dioniziosa, budźcie z tego dumni. Odważnie dawajcie świadectwo waszej wierze, albowiem kto jest wyznania dionizozowego, tego czeka raj już tu, przy ziemskim stole. Alści pod jednym warunkiem: nie przemieni się w pijanego wleperza, w zamoczone ludy, w opętanego bacichazym salem opęta – przeciwko takim niby-ludziom grzmiał święty Augustyn: *Divini nominis incipiant libere, non solum solum homines, sed & angelum & reliquos sanctos* („Za pomysłowość wszechkiego rodzaju stworzeń opróżniając swoje puchary, nie tylko za swojego znajomego, ale także za pomyślności aniołów i relikwie świętych”).

Miejcie się na baczności i miejcie na uwadze karmodziejkie słowa Wespazjana Kochowskiego:

*Bóg czeka z gliny stworzył, piszą historyje;
Jakoż on nie rozmoknie, gdy ustaunie pije.**

- J. Imbach, *Przygodni pijacy*, ... s. 305.
- J. Tawon, *Półki dwóch piasków i antologia* kucich, Warszawa 1999, s. 290.

Kazania dionizyjskie

Krzysztof Kowalski

Warszawa 2007
Wydawnictwo
Trio

*Gościu, tak jakoś poczęł, już do końca czytaj.
A jeśli nie rozumiesz, i mnie się nie pytaj!
Onać to część kazania, część niepospolita,
Słuchaczom niepojęta, każdemu zakryta.*

Jan Kochanowski

N

Niech książka ta wprowadzi do konfraterni wina nowy rodzaj obłączonych amatorów: rzese kobiet i mężczyzn kochających nie tylko samo życie, ale także jego formę.

Natomiast niezdeterminowanych, niepewnych, czy książkę tę warto kupić bądź przeczytać, niech przekona spostrzeżenie Josefa Imbacha:

[...] *kielisek dobrego wina może nawet tyra nastrój pozytywnie, a następcę świętego Piotra ochronić przed nierozważnymi krokami.**

Jeśli wino pomaga tyranom i papieżom, stojącym na dwóch przeciwnych szatach zła i dobra, cóż dopiero nam, małczym, rozpustnym pomiędzy tymi dwoma biegunami.

- J. Imbach, *Przygodni pijacy i palatino*, Warszawa 1999, s. 116.

Orzeł z Sępolna*

Zjadacze chleba dzielą się na tych, którzy twierdzą, że życiem rządzi przypadek, i na tych, którzy są przekonani, że przypadków nie ma, a wszelkie epizody w ludzkiej egzystencji układają się jak puzzle w logiczną całość. Rozważając minione wydarzenia, przychyliam się zdecydowanie do tej drugiej opinii. Przyjście na świat Andrzeja Tomaszewskiego w powojennym Wrocławiu – 11 czerwca 1948 roku – musiało być bowiem zrządzeniem Opatrzności. Andrzej urodził się w modernistycznej dzielnicy o nazwie Sępolno, miejscu niezwykłym, owianym wieloma tajemnicami. Osiedle z lotu ptaka przypomina swoim kształtem orła. Wśród badaczy przeszłości Wrocławia orzeł ów jest od lat przedmiotem licznych dyskusji i dociekań. Nie może być jednak żadnych wątpliwości, że w tym wypadku był ważnym znakiem i zapowiedzią tego, co się wydarzy. Orzeł – jak pisał Władysław Kopaliński – jest symbolem niebios, słońca, wznoszenia się i wysokiego lotu, także natchnienia, człowieka bystrego, zdolnego, a nawet genialnego. Gdyby

* Skrót wystąpienia Ewy Repucho,
kuratorce wrocławskiej wystawy
Bibliothemata 2 z 2018 roku.

 Wspólne gniazdo

W MILLENNIUM ZJAZDU GNIEŹNIEŃSKIEGO

opracował

Aleksander Wojciech Mikołajczak

TUM · Gnieźnieńska Oficyna Wydawnicza
Gniezno 2000

tego było mało, orzeł symbolizuje także „bystrość wzroku”. Typograf przecież to właśnie ktoś, kto WIDZI WIĘCEJ, kto ma większą, wyższą od innych „świadomość widzenia”, cytując Władysława Strzebińskiego.

Wrocławianie są dumni, że nasz wysoki lotów Książkorób, przyszedł na świat właśnie we Wrocławiu, gdzie mogliśmy świętować trzy ważne dla niego jubileusze. Pierwszy to jubileusz 70-lecia urodzin! Drugim jest

Thietmari, Merseburgensis episcopi, Chronicon. Kronika merseburgskiego biskupa Thietmara
 The Chronicle of Thietmar, the Bishop of Merseburg Chronik des Merseburger Bischofs Thietmar Хроника мерзебургского епископа Титмара

Thietmari, Merseburgensis episcopi, Chronicon, ed. R. Holtmann, Mon. Germ. Hist., Scriptores, Nova Series, t. IX, Berlin 1933

Книга IV, 44-46. Liber IV 44-46. [...] Наступил cesar*, доведшийся о чудесах, к которым Бог докonal przez umiowanego swego meczennika. Wicjacha*, niewolnicze wy-
mory (do Gieseni), by je tam pomodli. Gdy dotarl do Rayzibouy – wiaz z towarzyzacy mi patrycjuszem Zia-
zo*, oblatynianuszem Robertem* i kandydaci – zonal z wielkimi honorami przyjezdz przez tamtego biskupa Gebhuda. Nigdy jeszcze jeden imperator z wykszym przy-
rychem nie wkadal do Rymu, ani nie go nie oprowadzil (Archiebiskup magdeburki) Gisylet, ktory ruszyl naprzeciw

cesarza, odrzyl go czepci jego balu* i przychylil sie do otaku. Liber IV 44-46. [...] Then the Emperor* on learning about the wonders God had done through His martyr Adalbert*, immediately set out [for Gieseni]. When he reached Regensburg – accompanied by patrician Ziazar*, oblationary Robert* and cardinals – he was received with great honours by the local bishop Gebhard. Never before had an emperor entered, or left Rome, with greater pagantry! [The Archbishop of Magdeburg] Gisillerus, having set out to meet the Emperor, partially regained his favour* and joined the entourage. Liber IV 44-46. [...] When the Emperor reached the city of Zeitz, Hugo II, the third bishop in turn in that diocese, received him in a truly stately manner.

Liber IV 44-46. [...] Postae cesar auditis mirabilibus, quae per dilectum sibi martyrem Deus fecit Aethelbertum, orationis gratia eo pergere festinavit. Sed cum Ratisbonam veniret, a Gebehardo, eiusdem ecclesiae antistite, magnifico honore susceptus est, comitantibus secum Ziazone tunc patricio & Robberto oblationario cum cardinalibus. Nullus imperator maiori umquam gloria a Roma egreditur neque revertitur. Huic Gisillerus obviam pergens gratiam eius quamvis non firmam promeruit & comitatur. Liber IV 45. Cesar autem ad Citicensem perveniens urbem, a secundo Hugone, eiusdem sedis provisorio tercio, ut decuit imperatori, suscipitur. Deindeque recto itinere Mis-

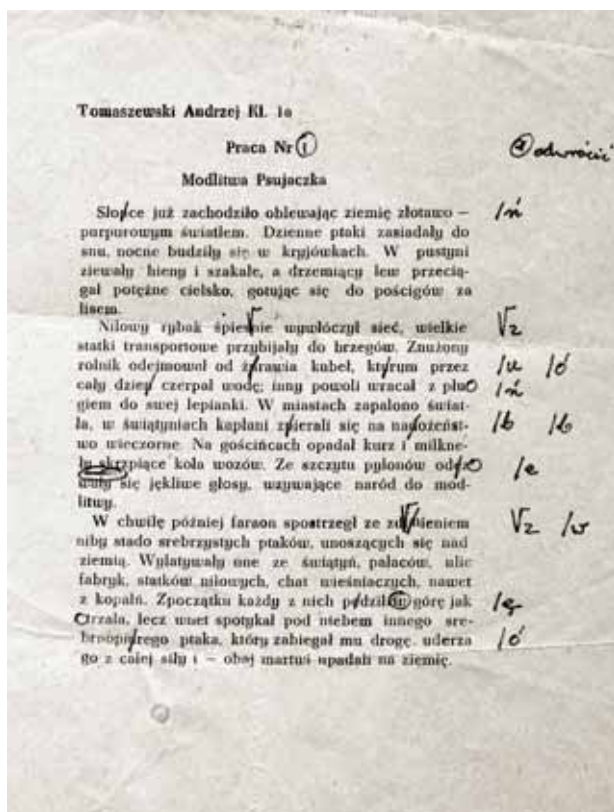
Kniha IV, 44-46. Liber IV 44-46. [...] Затем император*, узнав о чудесах, которые Бог сотворил посредством своего возлюбленного мученика Вейтха*, немедленно отправился (в Гисени), чтобы там помолиться. Когда он прибыл в Регенсбург – вместе с сопровождавшими его патрицием Зиазо*, облатионарием Робертом* и кардиналами – с большим почтением принял его тамошний епископ Гебхард. Никогда еще ни один император не вступал в Рим, и не покидал его в таком величии! (Архиепископ магдебургский) Гисилер, который вышел навстречу императору, отчасти отыскал его доверие* и присоединился к свите.

dat in einer wahrhaft würdigen Weise von dem dritten Bischof dieser Diocese in Folge Hugo II. empfangen. Liber IV 45. Приехавшего и горой Цейта императора весьма достойным образом принял Гуго II, епископ, третий епископ этой епархии.

50-lecie publicystyczne – w 1968 roku w czasopiśmie „Litera” ukazał się jego pierwszy artykuł. Trzeci jubileusz to 40-lecie typograficzne – w 1978 roku w Państwowym Instytucie Wydawniczym ukazała się pierwsza opracowana przez niego książka: Macieja Strykowskiego *O początkach, wywodach, dzielnościach [...] narodu litewskiego [...]*.

Przeglądając się dziś dorobkowi zawodowemu Andrzeja, można mieć pewność, że już

jako osesek, leżąc w kołysce na wrocławskim Sępolnie, zamiast smoczka ssał czcionki, które podbierał z kaszty swego ojca Romana. Nadzwyczaj szybko wrósł bowiem w świat książki, poznając wszelkie jego tajniki. W wieku zaledwie lat czternastu, jako uczeń klasy 1a Technikum Poligraficznego (już niestety w Warszawie), wykonał własnoręcznie pierwszy skład zecerski z tzw. kaszty warszawskiej, czcionkami Antykwy Półtawskiego stopnia 10 punktów Didota i odbił go na pra-

się korektowej, co zostało uwiecznione dla potomności na ilustracji. Była to *Modlitwa Psujaczka* Bolesława Prusa, w której – przypadek? – również pojawił się motyw wzlatujących ku niebu ptaków.

I tak Andrzej wznosił się z roku na rok coraz wyżej, przemierzając dystans godny olimpijczyka: od czarnej sztuki do zaawansowanych

technologii cyfrowych. Zaczął od studiów na warszawskim i wrocławskim bibliotekoznawstwie, a następnie pracował w wielu instytucjach, których wkład w historię polskiego edytorstwa jest nie do przecenienia. Do 1970 roku był był zecerem w Warszawskiej Drukarni Akcydensowej, następnie asystentem, a potem technologiem w Ośrodku Badawczo-Rozwojowym Przemysłu Poligraficznego, w latach 1977–1979 kierował redakcją techniczną w Państwowym Instytucie Wydawniczym i pracował w dziale światłodruku Zakładów Offsetowych RSW Prasa w Warszawie. Rok 1980 rozpoczął jako kierownik pracowni graficznej i redakcji technicznej w wydawnictwie książkowym Młodzieżowej Agencji Wydawniczej (1980–1982), a kolejne lata spędził jako zecer w drukarni Andrzeja Zielińskiego (1982–1990). W czasach ogólnego chaosu lat 90., który ogarnął polski rynek książki, wpływając na drastyczny spadek jakości edycji, stał na barykadzie obrońców dobrej roboty jako redaktor i wydawca kwartalnika „ProTypo” (1991–1992) poświęconego typografii i liternictwu drukarskiemu. W kolejnych latach (1992–1995) pracował w Apple Computer IMC Poland, gdzie spolonizował ponad 900 fontów. Następnymi pięć lat (1995–2000) spędził jako grafik typograf

w Publishing Institute w Warszawie, a od 2001 roku wykonywał wolny zawód typografa i redaktora. W 2009 roku upomniał się o niego Centralny Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Poligraficznego, więc porzucił twórczą swobodę na rzecz służby w szeregach znawców naszej poligrafii.

Dorobek Andrzeja jest godny podziwu i uznania, a autor cenioną postacią świata książki, której działania cechuje niezwykajna wszechstronność. Jest wyspecjalizowanym projektantem książek (zaprojektował blisko 280 książek dla ponad 40 wydawców), a jednocześnie redaktorem, poligrafem i publicystą. Znamy jego dorobek piśmienniczy, zwłaszcza książki: *Inwentarium poligrafii*. *Pismo drukarskie* (1989), *Leksykon pism drukarskich* (1996), *Zapiski ksiązkoroba* (2006), *Dopisek do przypisów alias notek* (2008), *Giserzy czcione w Polsce* (2009), *Szelest kart*. *Bibliografia sentymentalna przez Andrzeja Tomaszewskiego spisana* (2011), oraz *Szelest ntóry* (2019), a także rozchwytywana *Architektura książki* (2011 i 2019).

Jest autorem około 300 artykułów publicystycznych i naukowych publikowanych w czasopismach wydawniczych, poligraficz-

nych oraz bibliologicznych. Stanowią one dziś nieocenioną pomoc w kształceniu studentów kierunków edytorskich oraz projektowych. Dzięki rozległej wiedzy, erudycji i doświadczeniu, a także żyłce dydaktycznej, jest częstym gościem na wyższych uczelniach. Chyba nie ma już dziś miejsca w Polsce, gdzie uczy się projektowania książki, a gdzie Andrzej nie pozostawił po sobie śladu. Wyróżnia go interdyscyplinarne, wszechstronne spojrzenie na książkę i dlatego z prośbą o prowadzenie wykładów, seminariów czy warsztatów dla studentów zwracają się do niego zarówno uczelnie humanistyczne i artystyczne, jak i techniczne. I to nieprzerwanie od wielu lat.

Miał kilka wystaw indywidualnych w latach 2008–2009 prezentowanych w Krakowie, Warszawie, Katowicach, Gdańsku i Bachotku. Najważniejszą z nich była wystawa „Bibliothemata”, zorganizowana w gmachu Kierbedziów Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy na Koszykowej. Wystawy były dobrą okazją, aby pokazać część dorobku Andrzeja – starannie zaprojektowane edycje, których ogromnym atutem jest czytelność i użyteczność. Projektując, myśli przede wszystkim o czytelniku, o tym, jak podać mu tekst, aby

ułatwić przyswojenie treści. Znamienne są zresztą jego słowa, będące kwintesencją wyznawanych poglądów na temat projektowania: „Chodzi o nieutrudnianie, a w gruncie rzeczy zapewnienie wygodnej percepcji komunikatu, czyli zachowanie walorów czytelności, rozpoznawalności, funkcjonalności układu typograficznego i wreszcie rzemieślniczej jakości publikacji. Projektant, który w trakcie kształtowania książki doznaje artystycznego natchnienia, musi powściągnąć własne ambicje kreatora i pamiętać, że pełni rolę służebną wobec autora i przyszłego czytelnika. Powinien zrezygnować

z dużej części własnego JA i zadbać o komfort czytania. Ma poszukać dobrego sposobu funkcjonalnego przedstawienia komunikatu nadawcy – autora”. Andrzej, uczeń Leona Urbańskiego, chętnie powtarza za nim: „nie robię sztuki, pomagam czytać”. To właśnie ten rodzaj subtelnej działalności, które wymaga ogromnej wiedzy, rzetelności i skoncentrowania uwagi na osobie przyszłego czytelnika.

Dorobek Andrzeja zawiera zarówno monumentalne księgi, zakorzenione w wielowiekowej kulturze druku, jak i lekkie, zabawne

Janusz Tonbeł • Inkunabuły w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie

Wydział Nauk Humanistycznych i Społecznych
Mikolaja Kopernika w Toruniu • Wydział Nauk Humanistycznych i Społecznych
Mikolaja Kopernika w Toruniu • 2007

Lista strata wojennych w zasobie inkunabułów pelplińskich

ADAM Magister
01 Summula.
Köln, Henr. Quentell, 11 II 1498. 4°.
IBP 1 6. IBP 20. GW 231.

AGENDA

02 Agenda sive Eneideale sacramentorum.
Galsdorf, Conr. Baumgar, 10 VI 1499. 4°.
IBP 1 18. IBP 65. GW 414.

ALBERTANUS Cassiodorus Boetius

03 De arte loquendi et tacendi.
Leipzig [Conr. Kachelofen] 11 VI 1491. 4°.
IBP 1 13. IBP 86. GW 314.

De intellectu et intelligibili.

04 Leipzig, Mart. Landsberg, ca 1497-1498. 4°.
IBP 1 31. IBP 100. GW 615.

ALGORITHMUS

05 Algorithmus integrorum cum probis amicus.
[Leipzig, Mart. Landsberg, ca 1497/1498]. 4°.
IBP 1 88. GW 1272.

Algorithmus novus de integris,

de numeris vulgaribus et de physycalibus.
[Köln, Conr. de Zuercher, ca 1500]. 4°.
IBP 1 89. IBP 245. GW 1278.

ANDREAS de Escobar

07 Modus confitendi.
Doverum, In platea episcopi [Rich. Pafner] 1 X 1499. 4°.
IBP 1 125. GW 1834.

ANSELMUS Cantuariensis

08 Opera.
[Basel, Io. Amerbach, non post 1497]. 2°.
IBP 1 154. IBP 380. GW 2035.

ANTONINUS Florentinus

09 Chronicon, F. I. III.
Basel, Nic. Kessler, 10 II 1491. 2°.
IBP 1 117. IBP 187. GW 1074.

Confessionale: Defensor, Lat. etc.

10 Straburg, Mart. Flach, 1496. 4°.
IBP 1 170. IBP 400. GW 2135.

Confessionale: Defensor, Lat. etc.

11 Straburg, Mart. Flach, 1499. 4°.
IBP 1 171. IBP 412. GW 2137.

ANTONIUS de Bionto

12 Sermones dominicales per totum annum.
Straburg, Io. Grüninger, 15 VII 1496. 4°.
IBP 1 189. IBP 416. GW 2213.

Pseudo-ARISTOTELIS

13 Problemata [Clementis homines...]. – De vita et morte Aristotelis.
[Köln, Henr. Quentell, ca 1495]. 4°.
IBP 1 124. GW 1473.

AUGUSTINUS Aurelius s.

14 Opuscula plurima etc.
Straburg, Mart. Flach, 11 VIII 1491. 2°.
IBP 1 239. IBP 621. GW 2468.

De disciplina christiana.

15 [Köln, Ulf. Zell, ca 1470]. 4°.
IBP 1 173. GW 1900.

Opus questionum.

16 Lyon, Io. Truchet, 11 IV 1497. 2°.
IBP 1 281. IBP 651. GW 2391.

projekty. Jest klasykiem otwartym na nowość. Nie ulega jednak tanim modom, ani nie jest niewolnikiem najnowszych trendów w designie. Woli surowość i oszczędne ograniczenie środków wyrazu, co cechuje niekonniunkturalnych twórców.

Otrzymał w swoim pracowitym życiu wiele nagród. Nie sposób ich tutaj wszystkie wymienić, pozostanę więc przy tych najbardziej znaczących. Jest posiadaczem Honorowej Odznaki Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek (2005), Złotej Odznaki Honorowej Stowarzyszenia Księgarzy Polskich (2006), odznaczenia Rady m.st. Warszawy *Zasłużony dla Warszawy* (2008), odznaczenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – srebrnego medalu *Zasłużony Kulturze «Gloria Artis»* (2012), odznaczenia Polskiej Izby Druku *Medal Zasłużony dla Polskiej Poligrafii* (2013) oraz *Srebrnego Krzyża Zasługi*, od Prezydenta RP (2013). Były też laury w konkursach graficznych i edytorskich, takich jak *Najpiękniejsze książki roku* PTWK, *Edycja*, *Feniks*, *Klio* oraz targowych – *Edukacja XXI*, *Targów Atena*, *Costerina*, a także książek akademickich.

Na zakończenie należy koniecznie wspomnieć o jeszcze jednej, niezwykle istotnej dziedzinie typografa. Mimo odniesionych sukcesów nie goni za zaszczytami, daleki mu jest mentorski, nadęty ton. W postawie wobec świata i ludzi przede wszystkim zwraca uwagę jego wielka życzliwość. Chętnie towarzyszy, wspiera, pomaga, uczy. Miło jest przebywać w towarzystwie Andrzeja. Dlaczego? Bo jak sam pisze o sobie – „pozostaję facetem, którego dość trudno zakwalifikować do typograficznej szufladki, a to z powodu pomieszania przykładanych do mnie kryteriów konwencjonalnych podziałów (charaktero-

logicznych, politycznych, socjologicznych, teologicznych i... humoralnych) oraz niezamknięcia (do kresu mojego żywota) klasyfikowanego zbioru uczynków i myśli”.

Andrzeju, przede wszystkim dziękujemy Ci ogromnie za to, że JESTEŚ, że dzielisz się hojnie wiedzą i doświadczeniem, że stoisz ważne ogniwo spajające liczne środowiska osób skupionych wokół książki, że łączysz, a nie dzielisz, i że zawsze możemy

na Ciebie liczyć. I chociaż, jak piszesz na Facebooku „*tempus* jak cholera *fugit*”, to nie ma się czego obawiać! Przed Tobą jeszcze wiele pięknych lat wśród książek i ludzi.

Korzenie
Europy

Korzenie Europy

ALEKSANDER
WOJCIECH
MIKOŁAJCZAK

fotogramy
PAWEŁ KOSTUSIAK

Wydawnictwo
Prymasowskie
GAUDENTINUM
Gniezno
2004

Qualis pater, talis filius

Andrzej Tomaszewski otrzymał od swoich rodziców wspaniały dar. Dar, który jest jego szczęściem, namiętnością, a także swoistym zniewoleniem, uzależnieniem i wewnętrznym przymusem. Ten dar to nieustanna fascynacja światem książki, która uporczywie wyzwala w Andrzeju twórcze myślenie. Nie tylko podczas projektowania nowych

druków, ale i innych działań niezwiązanych bezpośrednio z pracą typografa. Dużą część jego życia zajmuje bowiem publicystyka, pisarstwo, popularyzacja wiedzy edytorskiej, redagowanie.

Ojciec Andrzeja, Roman Tomaszewski, był znakomitym edytorem Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik” oraz znaną postacią polskiej poligrafii i ruchu wydawniczego. Mama pra-

Tales z Miletu

Ἡρμῖππος δ' ἐν τοῖς βίοις εἰς
τοῦτον ἀναφέρει τὸ λεγόμενον
ὕπὸ τινων περὶ Σωκράτους.
ἔφασκε γάρ, φαρὶ, τριῶν τούτων
ἐνεκα χάριν ἔχειν τῇ Τύχῃ·
πρῶτον μὲν ὅτι ἄνθρωπος
ἐγενόμην καὶ οὐ θηρίον·
εἶτα ὅτι ἀνὴρ καὶ οὐ γυνή·
τρίτον ὅτι Ἕλλην καὶ οὐ
βάρβαρος. [Diog. Laert., I, 3]

Hermippus przytacza
w *Żywotach* słowa Talesa,
które imi przypisał Sokratesowi.
Miał on według niego rzec,
że za trzy rzeczy wdzięczny jest
losowi: po pierwsze, że urodził się
człowiekiem, a nie zwierzęciem;
po wtóre, że przyszedł na świat
jako mężczyzna, nie zaś jako kobieta;
po trzecie wreszcie, że urodził się
Grekim, a nie barbarzyńcą.

Pieskie życie [12]
Kim jesteś, bestio! [14]
Dyskretny urok kobiecości [16]
Gdyby Homer był kobietą... [18]
Sztuka bycia piękną [20]
Być Europejczykiem [22]
Czekając na Filona [24]
Przyszywani Rzymianie [26]
Nad pięknym modym Dunajem [28]
Czekając na barbarzyńców [30]
Krzyż w Koloseum [32]

KLEOBULOS Z LINDOS
Radził służyć państwu dobrą radą

Poszukiwanie Europy

Mit o porwaniu Europy przez przemienionego w byka Zeusa zawiera w sobie głębokie przesłanie, nabierające dzisiaj szczególnej aktualności. Niestotny staje się tu sam akt uprowadzenia tryjskiej królowej, lecz ważą konsekwencje, jakie on wywołał. Wyślani przez ojca na poszukiwanie branki bracia Europy nigdy wprawdzie nie odnaleźli siostry, ale za to szlak ich wędrówki znalazły zakładane po drodze miasta. Poszukiwanie dziewczyny stało się tworzeniem cywilizacji i kultury, określających tożsamość zamieszkujących nasz kontynent ludów. Nigdy nieodnaleziona przez braci, Europa stała się nieosiągalnym marzeniem, wywołując twórczy niepokój, wciąż przemieniający oblicze kontynentu.

[196]

cowala w Wydawnictwie „Wiedza Powszechna”. Pełen książek dom rodzinny i atmosfera wytężonej pracy kształtowały mentalność profesjonalisty.

Od 1968 roku do dzisiaj w czasopismach poligraficznych, edytorskich, księgarskich i komputerowych Andrzej uprawia publicystykę na tematy drukarsko-wydawnicze, skupiając się głównie na sprawach estetyki druku. Jest autorem około 300 artykułów publicystycznych i naukowych, które stanowią nieocenioną pomoc w kształceniu studentów kierunków edytorskich oraz projektowych. Pierwsze jego teksty ukazały się w czasopiśmie „Litera”, zamawiane „po znajomości” przez redaktora pisma – ojca Romana.

Dotyczyły zecerstwa i produkcji materiału zecerskiego. Poważne pisanie do czasopism zawodowych rozpoczął w 1974 roku w miesięczniku „Poligrafika” artykułami związanymi z historią drukarstwa. Był to rok jubileuszu 500-lecia drukarstwa w Polsce. Od tej chwili w bibliografii jego publicystyki pojawiały się systematycznie artykuły dotyczące historii drukarstwa.

Z „Poligrafiką” był związany aż do 2006 roku. Najpierw jako autor piszący z rzadka, potem coraz częściej, a po latach już jako członek kolegium redakcyjnego i redaktor prowadzący tematyczny dział *Estetyka i funkcje druku*. Rozstał się z czasopismem, gdy jego łamy opanowały niemal bez reszty treści

Zdzisław Libera

Narodziny idei Biblioteki Narodowej
w kulturze polskiego Oświecenia

ISBN 83-7009-473-2

Johann Martin Bernigeroth *Zdrowie uczonych*,
w: Michel A. Trost *Nouveau dictionnaire françois*,
allemand et polonois, t. 1, Lipsk 1744

Zdzisław Libera
Narodziny idei Biblioteki Narodowej
w kulturze polskiego Oświecenia

Biblioteka Narodowa
Warszawa 2003

komercyjne, marketingowe i reklamowe. Już wcześniej zdradzał „Poligrafię” pisując do różnych czasopism – m.in. miesięcznika „Macworld”, ale głównie do „Wydawcy”, gdzie przez długi czas był tzw. stałym współpracownikiem i przez dziesięć lat prowadził dział *Kolekcja „Wydawcy”*.

Nie miejsce tu na szczegółowe opisy publicystycznej działalności. Można jednak przypomnieć jeszcze inne pisma, w których ukazywały się jego teksty: bibliofilski „Akapit”, „Biblioteka Analiz”, „Gutenberg”, „New Polish Publications”, „Notes Wydawniczy”, „Nowe Książki”, „Opakowanie”, „Pióro”, „Print Partner”, „ProTypo” [którego był redaktorem i wydawcą], „Przegląd Księgarski

i Wydawniczy”, „Świat Poligrafii”, „Typografia” [Praha], „TUGboat” [Portland], „Wiadomości Księgarskie”, „Zabytki-Heritage”, „2+3D” oraz strony internetowe. W 2006 roku w Wydawnictwie Do ukazał się zbiór wybranych tekstów w książce *Zapiski ksiązkoroba*.

Bywał autorem artykułów w naukowych wydawnictwach bibliologicznych i poligraficznych: „Acta Poligraphica”, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, „Polish Libraries Today”, „Przegląd Papierniczy”, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, „Roczniki Biblioteczne”, „Sesje Varsavianistyczne” oraz „Sztuka Edycji”. Jego publikacje można znaleźć w różnych materiałach pokonferencyjnych: poligraficznych konferencji naukowo-technicznych, uniwersyteckich, czy też seminariów typograficznych. Uprawiał leksykografię dla kilku edytorów, m.in. PWN, Ossolineum, WSiP, Bertelsmann i wydawnictw uniwersyteckich.

W ostatnich latach istotną rolę w odegrały „Acta Poligraphica” – naukowy kwartalnik wydawany przez Centralny Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Poligraficznego od 2013 roku. Uczestniczył w powstawaniu czasopisma i był jego gospodarzem z nadania

Gorzej przedstawia się stan pomieszczeń bibliotecznych, ciśniecie i pewien nieporządek, na który skarżą się zwiedzający. Georg Forster w *Dzienniku podróży po Polsce* zauważa, że „głuch jest niewygodny, brak większej sali, są natomiast same małe pokoje [...] Książki i druki znajdują się w dość dużym nieładzie” [22] Johann Erich Biester notuje, że:

[...] zebrano tu dość dużo książek, ale brak na nie miejsca. Głuch jest obszerny, ale stary i mocno zniszczony. Niemile wrazenie sprawia pokój, w którym wszystkie książki są po sobie zapchnięte są książkami, a liczne, zabierające całe światło regały ustawione są na środku tak, że w ogóle nie można się ruszyć. Taka sama sytuacja panuje na wszystkich piętach, a nawet strychach, pod na pół zapadniętym dachem. Miejscami książki stoją w zupełnych ciemnościach, zasłonięte rumowiskiem; zdarza się też, że leżą na ziemi bądź na deskach opartych ukośnie o kominy lub skrajniki [23].

Niewiele od tego czarnego opisu odbiega opinia Fryderyka Schultza, który wspominał o lokalu Biblioteki zaznaczając, że na to mnóstwo książek, które w nim mieści, „jest za ciasno, a nieład, w jakim się ona z tego powodu i z powodu nieczyistości lub nieświadości nadzorców znajduje, dotąd korzystać z niej nie pozwala” [24].

Ze sprawa pomieszczeń bibliotecznych nie wyglądała dobrze i sądy nadzorców nie były wyrazem niechęci czy przejawem jednostronności widzenia, dowodzą raporty ks. Kopczyńskiego do władz Komisji Edukacji Narodowej, czy też list

Daniel Mikołaj Chodowiecki: ilustracja do *Lauenburger genealogischer Kalender auf das Jahr 1779* akwaforta, 1778

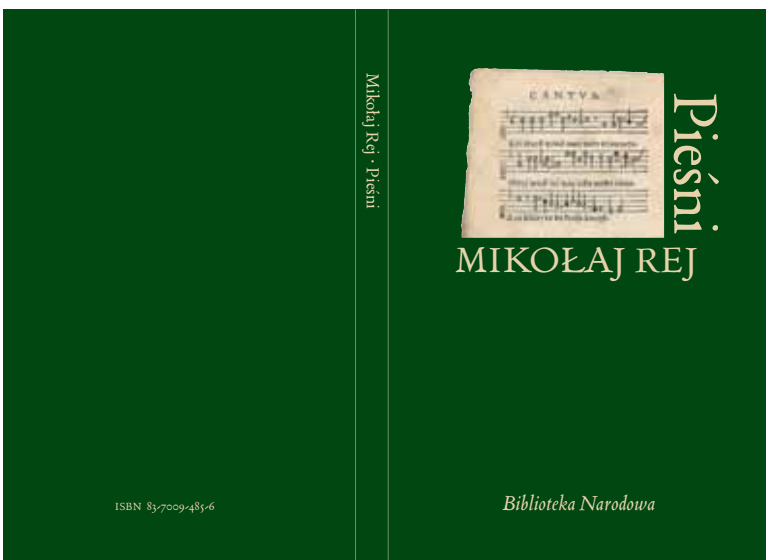
Wreszcie trzeba przypomnieć *Architekturę książki dla wydawców, redaktorów, poligrafów, grafików, autorów, księgoznawców i bibliofilów* [2011, 2019 wyd. II]. Dzięki opisowi całego procesu powstawania książki przedstawionego w skondensowanej formie, pełni dydaktyczną funkcję akademickiego podręcznika. Wydawca tej książki, Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Poligraficznego, był ostatnim miejscem etatowej pracy Andrzeja. W 2013 ukazał się tam *Angielsko-polski leksykon terminów poligraficznych*, którego był współautorem. Na ścieżce wydawniczej znajduje się przygotowana z Moniką Marek-Łucką obszerna *Lit[t]era Romana. Antologia*

tekstów z czasopisma „Litera” 1966–1978, z obszernym materiałem edukacyjnym dotyczącym m.in. problematyki czytelności pism drukarskich i struktur typograficznych.

Najważniejsze wątki zainteresowań Andrzeja złożyły się na jego dorobek piśmienniczy wyodrębniony przez Ewę Repucho w dołączonym do katalogu zestawieniu bibliograficznym.

Andrzej pracując w firmie SAD (Apple Computer IMC Poland), w latach 1991–2000 spolonizował ponad 900 fontów postscriptowych [Type 1] dla komputerów Apple Macintosh, głównie krojów pism z kolekcji Adobe Systems oraz Linotype Library. Razem z ojcem sporządził klasyfikację pism drukarskich pisma alfabetu łacińskiego ART – (A)Andrzej i (R)oman (T)omaszewscy.

Od 1994 roku uczestniczy w pracach Polskiej Grupy Użytkowników Systemu TeX (systemu składania książek naukowych). Zaslugą członków GUST jest udostępnienie w postaci fontów komputerowych kilkunastu krojów pism używanych niegdyś w składach zecer-skich, ręcznych i maszynowych. Andrzej prowadzi też ożywioną działalność populary-

zatorską podczas spotkań z czytelnikami oraz we wspomnianym środowisku GUST na corocznych konferencjach TeXowych. Przedmiotem jego wykładów i warsztatów o porządnym projektowaniu książek jest szeroko pojęta kultura typograficzna i estetyka druku. Dzięki rozległej wiedzy, erudycji i doświadczeniu, a także żyłce dydaktycznej, na uczelniach humanistycznych, artystycznych i technicznych jest proszony o wykłady o projektowaniu typograficznym i komunikacji wizualnej.

Na koniec warto wymienić kilka innych przykładowych prac i aktywności Andrzeja. Opracował graficznie wystawę *W służbie książki* eksponowaną w Bibliotece Narodowej z okazji 85-lecia Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek i 50-lecia Stowarzyszenia Księgarzy Polskich w 2006 roku. Jest autorem edukacyjnej prezentacji Komitetu Obchodów Jubileuszu 650 lat w służbie książki *Od skryptoriów do e-booków 1364–2014*.

Był członkiem jury kolekcji *Polska książka artystyczna z przełomu XX i XXI wieku* [Correspondance des Arts – Muzeum Książki Artystycznej w Łodzi, 2009]. Od 2010 roku jest jurorem konkursu na jakość produkcji

poligraficznej – corocznego *Złotego Gryfa*. Jest od kilku lat komisarzem konkursu PTWK *Najpiękniejsze Książki Roku*. Brał udział w pracach jury konkursu *Na Książkę Edytorsko Doskonałą „Edycja”* organizowanego przez czasopismo „Wydawca”, a także pracach jury konkursu *Na iluminację Biblii* Muzeum Drukarstwa Warszawskiego. Działal w komisjach normalizacyjnych i jest współautorem kilku norm polskich oraz branżowych, m.in. *BN77/740115 Pismo drukarskie. Podstawowe nazwy i określenia*.

W *Kontrgambicie Falkbeera* – filmie poświęconym Stefanowi Szczypce grał rolę głównego

Accius, zob. Akzidenz-Grotesk

Adaptacja kroju pisma, graficzna przeróbka dawnego "kroju pisma, polegająca na jego przystosowaniu do wymagań nowej technologii "składania lub produkcji "rodzika pisma, wywierająca pismo na ekranie tv itp., dokonana z zachowaniem oryginalnych cech formalnych kroju. Adaptacji dokonuje się za zgodą twórcy lub właściciela oryginalnego kroju pisma, przeróbka jest dziełem zależnym i podlega "ochronie praw drukarskich.

Zob. też: *modyfikacja pisma drukarskich*

Adiustacja, przygotowanie materiałów wydawniczych pod względem redakcyjnym i technicznym, a głównie ich opisanie – zaaranżowanie dyspozycji do "składania lub reprodukcji, przed przekazaniem do drukarni czy zewnętrza.

Adobe Type 1, zob. *Type 1*

Adobe Type Manager (ATM), program firmy Adobe Systems umożliwiający np. w systemie operacyjnym komputerów Macintosh, pozwalający odczytać na ekranie monitora i zrealizować dla drukarki "kroj pisma używany w dowolnej wielkości ("stopniu pisma) z "fontów programowanych w języku PostScript. ATM zamienia grafikę wektorową fontów na punkty obrazu – "piksele ekranowe i drukarskie.

Agregat znaków, kombinacja złożona przynajmniej z dwu znaków podstawowych, stanowiąca logiczną całość, na przykład # (oznaczenie niedostępności).

Akzent, dwuelementowa "artykuła zaprojektowana w latach 1975–80 przez Henryka "Salwerde przy konsultacjach z Romanem "Tomaszewskim. Ostateczna wersja kroju powstała w 1984 roku.

ABCDE 1234567890
FGHIJKLMNOPQRST
UVWXYZ pqtuvwxyz
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz

14

Akapić, 1. ustęp; zaczynająca się wcięciem część tekstu, kończąca się przeważnie niepełnym "wierszem. 2. początek ustępu tekstu wyróżniony zwykle "wcięciem będącym wyraźnym znakiem następstwa nowej myśli.

Akcent, 1. w językoznawstwie fonetyczne wyróżnienie sylaby w wyrazie poprzez przyśpic (wzmocnienie siły artykulacji), intonację (zmianę wysokości tonu) lub licząc (wyodrębnienie dźwięku). W piśmnie akcenty te przedstawiane są zazwyczaj za pomocą "znaków diakrytycznych. 2. w terminologii poligraficznej i wydawniczej potoczna nazwa wyprawk "znaków diakrytycznych spełniających funkcję graficznego przedstawienia wartości fonetycznych, fonologicznych czy ortograficznych w składanym tekście. Akcenty stanowią istotny problem w "projektowaniu pisma drukarskich. Muszą być zharmonizowane z formą liter, aby nie obniżać walorów estetycznych i "czytelności tekstów. W zależności od przeznaczenia "kroju pisma dla danej technologii składania akcenty występują na "rodzicach pisma wraz z poszczególnymi literami lub osobno, jako tzw. akcenty dostawiane (np. do "czcionek wyższych stopni) lub tzw. "zwłoki (zastępcy) w niektórych typach rodników pisma.

Litera grubiej odmiary kroju ITC Eva zaprojektowana w warszawskiej firmie S&L Ltd.

Akcent typograficzny, sposób wyróżnienia fragmentu tekstu za pomocą środków stosowanych w "typografii, takich jak: "odmianna "kroju lub "stopnia pisma, wprowadzenie ornamentu, linii, koloru itp.

Aki Lines, zdobiona "artykuła jednolementowa zaprojektowana w 1970 roku przez japońskiego grafika Akihiko Seki w "International Typeface Corp. Aki Lines jest "piśmem akcydensowym o lekko zniekształconym "graficznie artykuły i zdobionym w charakterystyczny sposób li-niami ozdobnymi.

ABCDEF

Aki Lines z zachowaniem na nobilitach transformacyjnych firmy Macanema

15

interlokutora [Muuwi Studio 2009]. Występował w audycjach radiowych rozgłośni ogólnopolskich i lokalnych.

&c., &c., et cetera.

I wreszcie... od ubiegłego tysiąclecia jest wiceprezesem Warszawskiego Towarzystwa Szachowego Drukarzy i Wydawców i współorganizatorem corocznych Szachowych Mistrzostw Polski książkorobów różnej maści.

Gdy kilka lat temu pisałam o Romanie Tomaszewskim, opisałam go jako poligrafa, wydawcę, bibliofila, edytora, typografa, erudyte, popularyzatora, publicystę, wykładowcę,

działacza, organizatora, nauczyciela, propagatora, społecznika i specjalistę. Powiedzenie, że „niedaleko pada jabłko od jabłoni” w przypadku Andrzeja jest szczególnie trafne. Przygotowując wystawę, stwierdziłam z satysfakcją, że wszystkie wymienione określenia należą się również Andrzejowi. Dodałabym do nich jeszcze co najmniej jedno, bo suche i encyklopedyczne wyliczenie nie oddaje tego, jaki jest Andrzej. Jest przyjacielem, po prostu dobrym człowiekiem i, zwyczajnie – mistrzem. Andrzej nie lubi pompatycznych słów i bombastycznych wyrazów uznania. Zwraćam się więc do niego – Andrzeju, a ostatnio – Typografissimusie (zresztą sam się tak przekornie nazwał podczas sprzeczki na temat kogo można nazwać artystą, wywołaną słowami Juliusza Wiktora Gomulickiego, iż „typografia jest sztuką – w rękach artysty”). Zatem, zgodnie z łacińską sentencją *Magnum non est laus sed admiratio*, podziwiamy, ale nie chwalmy Andrzeja Tomaszewskiego i życzymy mu – *plurimos annos!*

Sto lat!

Flora, "pismo akcydensowe klasy *ksenotypów z katalogu pism do *fotokładu w Studio Hollenstein, zaprojektowane przez Ulricha Meyera. Pod tą samą nazwą *International Typeface Corp. rozpowszechnia inny rodzaj pisma, lekko pochylą linearną *antykęw bezszeryfową.

abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
üçæœœ „;~!p]e 1234567890
ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
UVWXYZÇÆƎ

Flower, "pismo płaszczyznowe z paryskiego Studio Hollenstein. Jego autorem jest Andy Song, który zaprojektował oprócz pokazanej wersji jeszcze inne, różniące się zdobnikami wypełniającymi wnętrza liter oraz wariantami kolorystycznymi. Każda z odmian ma swoją nazwę: Indigo, Magic, Nuages, Kitch. Pismo nie ma *minuskul.

ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
1234567890
~!p]e 1234567890
üçæœœ „;~!p]e 1234567890

Folio, bezszeryfowa "antykwa linearna mająca ok. 15 *odmian. Zaprojektowana przez Konrada F. Bauera i Waltera Bauma w latach 1937–42 dla Bauersche Gießerei von Frankfurt a. M. Menen. *Czcionki z tym krojem produkuje odlewnia Neuville w Barcelonie, do niedawna *matryce litograficzne *czerowała niemiecka firma Harris-Intertype, a *fotomatryce Berthold i Linotype. Komputerowe *fonty z krojem Folio znajdują się w repertuarze Agfa Corp., Linotype-Hell, Scangraphic i URW.

88

Quiz, seria figuralnych "inicjałów zaprojektowanych dla Studio Hollenstein w Paryżu. Ich autorami są Daniel Sinay i Willy Abplanalp.

ABCDEFGHIJ
KLMNOPQRS
TUVWXYZ

Quorum, linearna "antykwa z klinowymi *szeryfami, zaprojektowana w 1977 roku przez Raya Bakera w pięciu *odmianach dla *International Typeface Corp. Oferowana jest na *fontach Adobe, Linotype-Hell, Elner i Flake, URW i innych producentów.

Quorum
Medium 26a

Radiant, bezszeryfowa "antykwa dwuelewentowa, zaprojektowana w 1940 roku przez Roberta Huntera Middletona dla amerykańskiej Firmy Ludlow Co., produkującej *matryce tytułowe do składowania tytułów w gazetach. Produkowana też na *fotomatrycach niektórych firm, np. H. Berthold A.G. *Rodzina tego kroju w dwunastu *odmianach została przygotowana w Elner-Flake jako *fonty postscriptowe (Type 1).

abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
1234567890 WXYZ

Radiant poligrafi
z fotomatrycy firmy Berthold

198

Bibliografia

I. O Andrzeju

wybór tekstów i wywiadów

„...jesteś kniwną grą rozumu, jesteś ruchem króla szachowego myślenia”, [wywiad z A.T.], rozmawiała Monika Pest. „Sztuka Edycji. Studia Tekstologiczne i Edytorskie”, 2013 nr 2(5), s. 117–129.

Andrzej Tomaszewski, [w:] Piotr Dobrołęcki, Ewa Tenderenda-Ożóg, *Rynek książki w Polsce 2011. Who is Who*. Warszawa 2011, s. 325.

Andrzej Typo Tomaszewski, [strona internetowa] <http://www.andrzejtomaszewski.pl/>, webmasters: Małgorzata Dubowiak, Ewa Kmiecik, Jacek Kmiecik, Kraków [czynna od 2008 do 2016; obecnie zarchiwizowana]

Bieńkowska Barbara, *Bibliologia dyscypliną rozwojową*, [w:] *Bibliologia i informatologia*. Warszawa 2011, s. 16.

Bierkowski Tomasz, *O typografii*, Gdańsk 2008, Czysty Warsztat, s. 67, 113 i in.

Bierkowski Tomasz, Repucho Ewa, *Typografia dla humanistów. O złożonych problemach projektowania edycji naukowych*, Warszawa 2018, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, s. 15–19, 68–74, 94–97, 112, 125.

Chamera-Nowak Agnieszka, *Roman i Andrzej Tomaszewscy w niewoli książek*, [w:] *W poszukiwaniu odpowiedniej formy. Rola wydawcy, typografa, artysty i technologii w pracy nad książką*. Wrocław 2012, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 217–231.

Chwałowski Robert, *Literatura obowiązkowa*, [rec.]. „Wydawca” 2011 nr 11/12, s. 17–18.

Dobrołęcki Piotr, *Czas przełomu – przełom czasu*. „Paper Café” 2012 nr 1, s. 2–3.

Hilchen Michał, *Bibliothemata. Wystawa typografii Andrzeja Tomaszewskiego*. Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy, 2008.

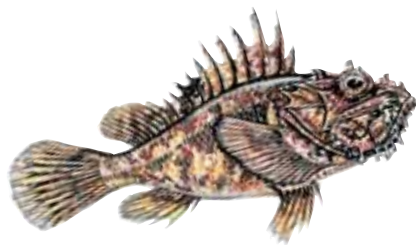
Jakucewicz Stefan, *Andrzeja Tomaszewskiego „Architektura książki”*, [rec.]. „Poligrafika” 2011 nr 9, s. 70.

Januszewski Zygmunt, *Wstęp. „Sesje Warszawianistyczne”* 2009 z. 18, s. 6–7.

Krzak-Weiss Katarzyna, *Powrót do przeszłości. Inspiracje dawną książką we współczesnej typografii*, [w:] *W poszukiwaniu odpowiedniej formy...*, Wrocław 2012, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 233–245.

Lewandowski Stefan, *Andrzej Tomaszewski – pasjonat typografii*, [w:] *Warszawska Szkoła Poligraficzna 1926–1996*, Warszawa 1996, s. 157–158.

- 115 quin laude insignis caudae melanurus et ardens
auratis muraena notis merulaeque uirentes
inimisque suae conger per uolnera gentis
et capitis duro nociturus scorpius ictu
ac nunquam aestiuo conspectus sidere glaucus.
At contra herbosa pisces laetantur harena,
ut scarus, epastas solus qui ruminat escas,
120 fecundumque genus maenae lamiosque smarisque

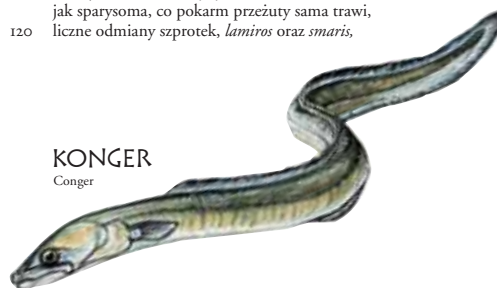
SKORPENA

Scorpius (marinus)

- 113 quin laude ADE : quum laude B quum laudo C quid laude Heinsius II
caudae DE : –date AB –datae C II melanurus A¹BCE : melānurus A melancrus D II
114 muraena C¹D¹E : mūnera ABD II merulaeque Sann. Saint-Denis : merola-
teque A merlateque B II 115 immitisque suae CE : imi– AB immitis querulae D
infamisque suae Haupt intutusque suae Riese II conger E Logus Ciofanus Heinsius
Burmann Saint-Denis : cancer ABCD Pitbou Vlitius Richmond Capponi gonger
Vollmer Lenz Mozley II gentis CDE : –tei A –tes A¹B –ti Vollmer Richmond II
116 capitis codd. : captus Ciacconus Vollmer II duro ACDE : diro B II scorpius DE :
–pio ABC II ictu DE : iacet AB tactu C II 117 aestiuo CDE : stiuo AB II 118 laetan-
tur Riese Vollmer Owen Mozley Saint-Denis : laxantur codd. Capponi luxantur Haupt
Ehwald Richmond II 119 scarus CD¹E : \ rus A carus A¹BD II ruminat CDE :
–net AB II 120 maenae lamiosque Pantagathus Saint-Denis : menate lamiosque
AB menae miosque C menae II III E om. D II smarisque ABC : om. DE

82

- z powodu płetwy ogona, obłada wielce sławiona,
złociście błyszczące mureny i «kosy» zielonobłyskie,
115 konger – wróg krwiożerczy swoich własnych braci,
skorpenna zdolna razić nagłym ciosem głowy,
wreszcie glaucus biały – letnią nie widziany porą.
Istnieją wszelako też ryby, które dno zarosło wabi –
jak sparysoma, co pokarm przeżuty sama trawi,
120 liczne odmiany szprotek, lamios oraz smaris,

KONGER

Conger

- w. 113. obłada : Poeta używa zlatynizowanej formy gr. nazwy tej ryby *melānuros*
(czarny ogon), co umożliwia jej identyfikację jako obłady noszącej u nasady ogona
dużą, czarną plamę.
w. 114. «kosy» zielonobłyskie : Występująca w oryginale nazwa *merula* (dosł.
kos), doszła do nas we francuskim określeniu wargacza *merula* (*merleau*, *merlot*).
Zaskakujący w stosunku do kosów epitet *viuentes* (zielone), tłumaczyć można tym,
że wiele ciemnych ryb mieni się w wodzie zielonkawymi refleksami.
w. 115. konger : Arystoteles w *Historia animalium* 8, 2, 191A wymienia kongera,
jako szczególnie zajadłego kanibala.
w. 117. glaucus : Nazwa użyta przez Owidiusza pochodzi od gr. *glaucón* i wska-
zuje na białawo ubarwioną rybę. Por. Izydor z Sewilli, *Etymologia* 12, 6, 28 : «*glau-
cus* określan tak od swego białego koloru; Grecy nazywają bowiem to co białe
słowem *glaucón*.
w. 119. Por. Arystoteles, *Historia animalium* 8, 2, 591B : «wydaje się, że tylko
ryba zwana *scarus* (sparysoma) przeżuwa pokarm, tak jak czynią to czworonogi».
w. 120. odmiany szprotek : Owidiusz używa nazwy *maenae*, która przetrwała
na określenie szprotek w j. hiszpańskim *mena* i włoskim *menula*, *menella*.

83

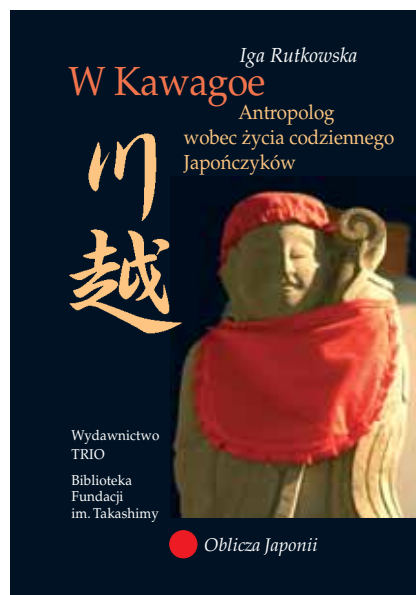
Lewandowski Tadeusz, *Zacsadzeni słowem*,
[z audycji radiowej *Książka – przedmiot
intymny*]. „Notes Wydawniczy” 2004 nr 2,
s. 30–36.

*Nie ściemniam. Rozmowa z Andrzejem Toma-
szewskim – typografem*, rozmawiał Kuba
Frółow. „Biblioteka Analiz” nr 3, s. 6–9.

Nieco sagubiony etos poligrafii. Polihistor,
[wywiad z A.T.], rozmawiał Piotr
Głowacki. „Świat Poligrafii” 2012 nr 12,
s. 36–39.

Nowoszewski Roman, *Pod płaszczykiem biblio-
grafii*, [rec.]. „Nowe Książki” 2009 nr 12,
s. 8–9.

- Petrozolin-Skowrońska Barbara, *Ludzie polskiej książki. Andrzej Tomaszewski*. „Wydawca” 2006 nr 11/12, s. 46.
- Petrozolin-Skowrońska Barbara, *Ludzie polskiej książki*. „Wydawca” 2014 nr 4/5, s. 29–30.
- Pismo nasze powszechne...*, [wywiad z A.T.], rozmawiała Katarzyna Wójcik. „Wydawca” 2015 nr 10, s. 24–27.
- Pokorzyńska Elżbieta, *Andrzej Tomaszewski, Szelest kart...*, [rec.:] „Z badań nad książką i księgozbiorami historycznymi”. T. 5. Warszawa 2011, Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW, s. 335–338.
- Pośród grzecznych i niegrzecznych projektów. Z Andrzejem Tomaszewskim, drukarzem, typografem, artystą książki rozmawia Irena Janowska-Woźniak*. „Nowe Książki” 2009 nr 12, s. 4–8.
- Punkt dla Tomaszewskiego*. „Gazeta Wyborcza. Książki”, 17 lutego 1998 nr 3(72), s. 1, 12.
- Repuch Ewa, *Wydawnictwa bibliofilskie Biblioteki Narodowej w Warszawie po roku 1945...* [praca doktorska pod kier. Janusza Sowińskiego], Wrocław 2004, Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, Uniwersytet Wrocławski, s. 90–102
- i in.; [skrót w:] Ewa Repucho, *Fanaberie i pasje*. Warszawa 2006, Biblioteka Narodowa.
- Rozmowa z Andrzejem Tomaszewskim*, cz. I–III, rozmawiał Rafał Świątek. <http://rafal.towarzysze.com/>, Wrocław 2009–2010.
- Ruczka Iwona, *O „Leksykonie pism drukarskich”, czyli tak trzymać*, [rec.]. „Poligrafika” 1996 nr 5, s. 58–59.
- Sto lat! Andrzej Tomaszewski*. [wywiad z A.T.], rozmawiał Leszek Bielski. Warszawa 2018, Stowarzyszenie Twórców Grafiki Użytkowej, s. 141–157.
- Typograf i jego profesja* [wywiad z A.T.], rozmawiali: Tadeusz Lewandowski i Andrzej Palacz. „Wydawca” 1995 nr 10, s. 6–12.

II. O projektowaniu książki – prace teoretyczne Andrzeja

Książki i inne druki zwarte

Architektura książki dla wydawców, redaktorów, poligrafów, grafików, autorów, księgoznawców i bibliofilów. Warszawa 2011, Centralny Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Poligraficznego, ss. 160.

Dopisek do przypisów alias notek. Warszawa 2008, Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy, ss. 48.

Giserzy czczonek w Polsce. Poczet odlewaczy działających w dawnej Polsce oraz polskich za granicą. Warszawa 2009, Wydawnictwo Ogme.pl, ss. 144.

Leksykon pism drukarskich. Warszawa 1996, Wydawnictwo Krupski i S-ka, ss. 272.

Pismo drukarskie. Inwentarium wiedzy o poligrafii. T. 2. Wrocław 1989, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, ss. 200.

Szelest kart. Bibliografia sentymentalna, wstęp: Stefan Szczypka. Warszawa 2011, Wydawnictwo Ogme.pl, ss. 200.

Typografia i pismo. „Czarno na Białym”. Z. 1. Warszawa 1997, Publishing Institute, ss. 40.

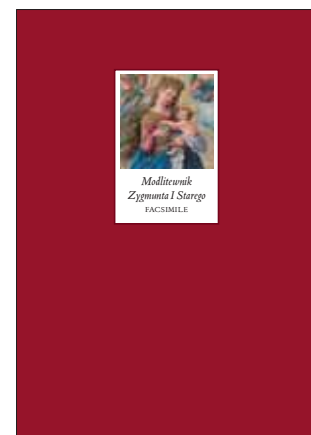
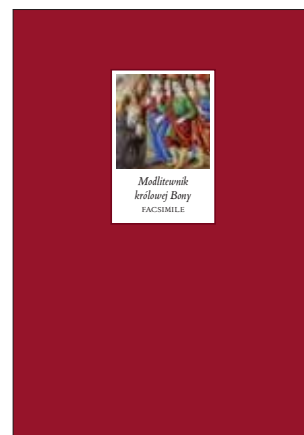
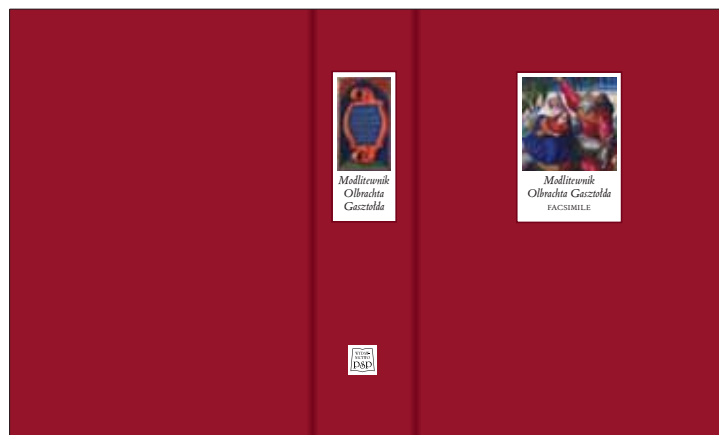
Zapiski ksiązkoroba, wybór felietonów z lat 1998–2006, wstęp: Bogusław Jackowski. Warszawa 2006, Wydawnictwo Do, ss. 166.

Współautorstwo, prace redakcyjne w drukach zwartych

55. *Konkurs Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek. Najpiękniejsze Książki Roku 2014,* red. Maria Kuisz. Warszawa 2015, PTWK;
56. *Konkurs... 2016;* 57. *Konkurs... 2017;*
58. *Konkurs... 2018.*

Angielsko-polski leksykon terminów poligraficznych, współaut.: L. Cichocki, G. Czech, T. Dąbrowa, J. Hamerliński, L. Markowski, J. Kowalczyk, P. Śleboda, A.T., J. Wasilewska. Warszawa 2013, Centralny Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Poligraficznego.

Angielsko-polski słownik terminów poligraficznych, współaut.: L. Cichocki, G. Czech, T. Dąbrowa, J. Hamerliński, L. Markowski, J. Kowalczyk, P. Śleboda, A.T., J. Wasilewska. Warszawa 2010, Centralny Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Poligraficznego.

BN-77/7401-15. *Pismo drukarskie. Podstawowe nazwy i określenia*, współaut.: B. Lehman, R. Kietliński, A. Tomaszewski, J. Krukowski. Warszawa 1978, Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Poligraficznego, Wydawnictwa Normalizacyjne.

Encyklopedia książki. T. 1-2, red.: Anna Żbikowska-Migoń, Marta Skalska-Zlat. Wrocław 2017, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, [konsultacja i aut.

hasel z dziedz.: *Dzieje i ewolucja drukarstwa; Sztuka książki*].

Frutiger Adrian, *Człowiek i jego znaki*.

Warszawa, Wydawnictwo Do, I wyd. 2003, II wyd. 2005; Kraków, 2d2.pl, III wyd. 2010, IV wyd. 2015, [autor wstępu, red.].

Katalog krojów pism [red. wg zaleceń RWPG] Warszawa 1979, Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Poligraficznego, Wydawnictwa Akcydensowe, kk. 59+7.

Okopień Jan, *Pionierzy czarnej sztuki 1473-1600*. Warszawa 2002, Wydawnictwo Inicjał [konsultacja].

Papier, [w:] Piotr Dobrołęcki, *Rynek książki w Polsce 2012. Papier*. Warszawa 2012, Biblioteka Analiz, s. 20-26.

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu LIBRI PRECATIONUM ILLUMINATI POLONIAE VETERIS Facsimila Éditeurs Catharina Krzak-Weiss Raphaël Wójcik Wiesław Wydra	<i>Modlitevník královéj Bony</i> 1492 r. facsimile wstęp Katarzyna Krzak-Weiss Poznań 2015		<i>H</i>ere ad usum Ecclesie Romanae, rwanie popularnie <i>Modlitevník královéj Bony</i> (dalej: <i>Modlitevník</i>)^[1], znajdującą się obecnie w zbiorach Zamku Królewskiego w Warszawie, gdzie skatalogowano ją pod numerem inwentaryzacyjnym ZKW.312. Swoją przystępną powołaczną tytułową manuskrypt ten zawiera pociągającym z drugą żoną króla Zygmunta I Starego – księżniczką sabaudzką Boną Sforzą, do której według niektórych źródeł i za sprawą której miał przybyć do Polski. Pewnie jest, że do zbiorów Zamku Królewskiego <i>Modlitevník</i> trafił w 1932 roku z kolekcji wilanowskiej. Stało się tak decyzją dziedzica Wilanowa, Adama Branickiego, który przekazał kolekcję (wraz z niemal całym księgozbiorem Biblioteki Wilanowskiej) w wyczerpy depozyt państwu polskiemu, a ówczesny prezydent kraju, Ignacy Mościcki, polecił umieścić ją w kaplicy na Zamku Królewskim w Warszawie^[2]. We wrześniu 1939 roku manuskrypt wywieziono do Kanału, gdzie dołączył do szeregu innych skarbowi wawelskich i ukłd w 1939 roku powiercił do Warszawy^[3]. Początkowo umieszczono go w Muzeum Narodowym; na Zamek Królewski trafił ponownie dopiero w roku 1984. Wciąż istnieje ten eksponat znany się w zasadzie dopiero od czasów Jana II Kazimierza, ale można domniemywać, że wcześniej pozostawał on własnością królowej. Pewnie jest natomiast, że gdy oszani z Wawiań abdykowal z tronu polskiego i w 1669 roku opuśczał Kracupopolis, ukłdaje się de Francji, ukłdali <i>Modlitevník</i> ze sobą. Natomiast, już jako opat Saint-Germain-des-Prés, ofiarował go pani Louise de La Vallière – wcześniej metresse Ludwika XIV, a później karmelitance Ludwice de la Mairie^[4]. To z kolei w 1679 roku przekazał go w prezencie rzymskiej swojej córce – Marii Annie, księżniczce de Conti^[5].

Postłowie, [w:] Stefan Batory, *Uniuersał o podwodach*. Warszawa 1978, Państwowy Instytut Wydawniczy.

Szydłowska Agata, Misiak Marian, *Paneuropa, Kometa, Hel. Szkice z historii projektowania liter w Polsce*. Kraków 2015, Wydawnictwo Karakter, [red. meryt.].

Zecerstwo. Inwentarium wiedzy o poligrafii. T. 1. Wrocław 1988, Ossolineum, [autor 31 haseł].

Artykuły (wybór z ponad 250 pozycji)

500 lat drukarstwa w Polsce. „New Polish Publications” 1974 nr 7/8, s. 20–22, [to samo w ang., franc., niem. i ros. wydaniu].

Adrian Frutiger doktorem honoris causa. „Wydawca” 1998 nr 5/6, s. 24–29.

Antykwa Toruńska, pismo drukarskie Zygryda Gardzielskiego, [w:] *Wybitny artysta sztuki książki i typografii. Materiały sesji poświęconej Zygrydoni Gardzielskiemu*. Toruń 2003, Towarzystwo Bibliofilów im. Lelewela, s. 31–36.

Antykwa w drukach pierwszych typografów w Polsce. „Poligrafika” 1975 nr 8/9, s. 251–252.

Antykwa wśród pism drukarskich alfabetu łacińskiego. „Poligrafika” 1977 nr 10, s. 277–280.

Badanie czcionek i linii. „Litera” 1968 nr 3, s. 44–48.

Bibliografia prac Romana Tomaszewskiego za lata 1948–1981. Warszawa 1981 [maszyn. powiel., ss. 36]; [popr. i uzup. w:] Adrian-

- na Sobocińska, Andrzej Tomaszewski, *Bibliografia prac poligrafa, wydawcy i bibliofila Romana Tomaszewskiego (1921–1992) za lata 1948–1994*, [praca magist. w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliologii UMK pod kierunkiem Janusza Tondela]. Toruń 2006, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia V”. z. 376, s. 37–71.
- Bibliolog i typograf z jednej ulepieni są gliny*, [w:] *Dawnych ksiąg niesyty. Tom studiów dedykowanych Profesorowi Januszowi Tondelowi...* Toruń 2016, Wydawnictwo Naukowe UMK, s. 23–28.
- Designing a special book: With both pleasure and... fear*, tłum. Jerzy Ludwichowski. „TUGboat” 2007, vol. 29, no. 1 – XVII European TeX Conference, s. 16–19.
- Długo oczekiwane kompendium*, [rec.: *Encyklopedia książki*], „Acta Poligraphica” 2017 nr 9, s. 57–60, [przedruk:] „Wiadomości Księgarskie” 2018 nr 80, s. 101–104.
- Dociekliwość i ruch oporu*. „2+3d” 2010 nr 34, s. 100–103.
- Estetyczne i etyczne aspekty kształcenia poligrafów*, [w:] *II Konferencja Edukacyjna. Zawodowe szkolnictwo poligraficzne w epoce technologii cyfrowych*. Warszawa–Poznań 2011, Centralny Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Poligraficznego, s. 23–28; [uzup.:] „Przegląd Papierniczy” 2011 nr 12, s. 739–742.
- Estetyka i funkcje druku*, [redaktor i autor działu A.T.] „Poligrafika” 2004 nr 1 – 2006 nr 8.
- Funkcjonalizm w typografii*. Cz. I–VII [tekst wg Rolfa Rehe’a]. „Poligrafika” 1996 nr 12, s. 38–39; 1997 nr 1, s. 43–44; nr 2, s. 38–39; nr 4, s. 45–46; nr 5, s. 46–47; nr 6, s. 40–41; nr 7, s. 55–56.
- Historia drukarstwa na Ukrainie jako przykład współistnienia różnych kultur narodowych / Історія друкарства в Україні як приклад співіснування багатонаціональних культур*, [referat:] http://www.youtube.com/watch?v=A2KI_eFHZ1o. Konferencja naukowa Ukrainiejskiej Akademii Drukarstwa we Lwowie – Українська книжкова справа у світовому контексті, 10–11 listopada 2011.
- Historyczna typografia źródłem inspiracji współczesnych projektantów*. „Roczniki Biblioteczne” R. XLXIII:2009, s. 223–235.
- Historyczne kroje pism drukarskich a fonty komputerowe*. „Roczniki Biblioteczne” R. XLVI:2002, s. 255–266.
- Hommage à Leon Urbanowski*. „Wydawca” 1998 nr 5/6, s. 34–35; [przedruk w:] *Światło dała czarna sadza. Leon Urbanowski (1926–1998)*.

Grafik. Typograf [katalog wystawy].
Warszawa 2007, Centrum Sztuki Studio,
s. 20–23.

*Jan Pirożyński: Johannes Gutenberg i początki
ery druku*, [recenzja], „Rocznik Biblioteki
Narodowej” R. XXXVII–XXXVIII:2006,
s. 407–410; [skrót ang.:] *Johannes Gutenberg
and the Beginnings of the Age of Print*.
„Polish Libraries Today” 2005 nr 6,
s. 120–121.

Katalog Warszawskiej Odlewni Czonek.
„Litera” 1974 nr 2, s. 88–98.

Konkurs z tradycją, [w:] *57. Konkurs Polskiego
Towarzystwa Wydawców Książek. Najpięk-
niejsze Książki Roku 2016*. Warszawa 2017,
PTWK.

Kroje pism – kolekcja „Wydawcy”, [100 wkładek
o krojach pism, podp. A.T.], „Wydawca”
1993:nr 0 – 2003:nr 1.

Książka artystyczna a typografia, [w:] *W poszu-
kiwaniu odpowiedniej formy. Rola wydawcy,
typografa, artysty i technologii w pracy
nad książką*. Wrocław 2012, Wydawnictwo
Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 49–59.

Lektura dla intelektualnej przyjemności, [rec.:
Keith Houston, *Ciemne typki. Sekretne
życie znaków typograficznych*], „Acta Poli-
graphica” 2016 nr 7, s. 67–70.

Luter a komputer, [w:] *Bezpieczna droga Polski
do Europy* [materiały XVIII Konferencji
Informatycznej]. Katowice–Mrągowo
2002, Polskie Towarzystwo Informatyczne,
s. 9–17.

Mróz wg AT, [w:] Krzysztof Mrozowski: *Wę-
drowiec po Absolucie*. Toruń 2018, Wydaw-
nictwo Adam Marszałek, s. 193–198.

O fontach komputerowych. „Acta Universitatis
Wratislaviensis”, nr 2560 „Sztuka Książki”,
Wrocław 2003, s. 279–288.

Odlewnia Czonek Samuela Orgelbranda Synów.
„Acta Poligraphica” 2013 nr 1, s. 107–116.

Panorama tiskových písem. „Typografia”
[Praha] 1976 nr 7, s. 249.

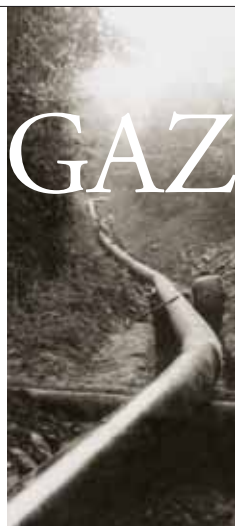
Preliminaria ucieleśnienia pewnej książki.
„Akapit” 2008 nr 3, s. 144–148.

■ Rok 2017 to czas wyjątkowy, łączący w sobie przeszłość i przyszłość gazownictwa dystrybucyjnego w Polsce. Pod względem historycznym obchodzimy w nim jubileusz 80-lecia Centralnego Okręgu Przemysłowego – pierwszego polskiego projektu nastawionego na modernizację gospodarki, który na szeroką skalę wykorzystywał gaz ziemny dostarczany wybudowanym w 1937 roku gazociągami centralnym. Stanowił on symboliczny dowód na dalekosiężne podjęcie władz II Rzeczypospolitej do mechanizmów decydujących o sprawnym i bezpiecznym funkcjonowaniu państwa.

■ Dziedzictwo nowoczesnej polityki energetycznej lat międzywojennych przywołane jest w nowej strategii Polskiej Spółki Gazownictwa, która poprzez realizację wysoce zaawansowanych inwestycji oraz gazyfikację terenów niezgazyfikowanych przyczynia się do zrównoważonego rozwoju kraju i wyrównywania różnic cywilizacyjnych. Ciągłość, bezpieczeństwo, niezawodność dostaw gazu ziemnego oraz systematyczna rozbudowa sieci dystrybucyjnych pozwoliła PGG na osiągnięcie w ostatnim czasie pozycji lidera wśród spółek zajmujących się dystrybucją paliwa gazowego w krajach Unii Europejskiej.

GAZ

GAZ

Projektowanie pism drukarskich w Polsce.

„Poligrafika” 2000 nr 7, s. 71–72; nr 8, s. 77–78; nr 9, s. 65–66; nr 11, s. 75–76; nr 12, s. 95–97.

Przygoda grafika z historią Warszawy. „Sesje Varsavianistyczne” 2009 z. 18, s. 93–114.

Przyszłość książki w dobie mediów elektronicznych, [w:] *Obchody Jubileuszy [...] Dwadzieścia lat później. Inowrocław 2002–2012.*

Warszawa 2012, Centralny Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Poligraficznego, s. 17–22; [skrót:] *Poskromienie Kasandry. Książka kontra media elektroniczne.* „Poligrafika” 2012 nr 10, s. 42–44.

Repertuar znaków fontów komputerowych, [w:] *Kierunki rozwoju polskiej poligrafii i opakowań z nadrukiem. Konferencja Naukowo-Techniczna.* Poznań 2010, Centralny Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Poligraficznego, s. 175–179.

Revitalizacja kroju pisma Brygada. „Acta Poligraphica” 2018 nr 11, s. 7–22.

Spostrzeżenia i refleksje typografa po lekturze książki „Pismo drukowane w Polsce XV–XVIII wieku”, [rec.], „Roczniki Biblioteczne” R. XLV:2001, s. 289–298.

Technika projektowania znaku firmowego.

„Biuletyn Polskiej Grupy Użytkowników Systemu TeX”, z. 18, Toruń 2002, s. 9–14.

Vademecum metodyki projektowania, [rec.:

José Scaglione, Laura Meseguer, Cristóbal Henestrosa, *Jak projektować kroje pisma. Od szkicu do ekranu*], „Acta Poligraphica” 2013 nr 2, s. 131–136.

Wielka Encyklopedia PWN. Warszawa 2001–2005. Państwowe Wydawnictwo Naukowe [hasła z dziedz. poligrafii, typografii i pisma, m.in.: *Pismo drukarskie*. T. 21, s. 105–106, *Typografia*. T. 28, i in.].

Znaki diakrytyczne elementem jakości kroju pisma. „Pro Typo” 1991 nr 1, s. 41–45.

Artyści polskiej książki
50 lat konkursu PTWK

Artyści
50 lat
konkursu
PTWK
polskiej
książka
PTWK

Varia

- [Audycja podcast], red. Katarzyna Wójcik, *Książki pod lupą – Paneuropa Kometa Hel*, <http://pisarze.pl/publicystyka/10683-ksiazki-pod-lupa-paneuropa-kometa-hel.html/>; <http://ksiazkipodlupa.pl/page/5/>, [grudzień 2015].
- [Audycja radiowa] *Eteryczna Akademia Sztuki. Rozmowy z gośćmi o kulturze, sztuce, literaturze*, red. Marek Jaromski, [gość: A.T.], Radio Józef, 8/9 czerwca 2003.
- [Audycja radiowa] *Książka – przedmiot intymny*, red. Tadeusz Lewandowski, [m.in. A.T.], Radio Bis, 11 maja 2003.
- [Audycja radiowa] *Książka od podszewki*, red. Zdzisława Nowodworska, [gość A.T.], Radio Obywatelskie, Poznań, 10 marca 1996.
- [Audycja radiowa] *Mnie się to podoba: Najpiękniejsze książki roku*, red. Beata Jewiarz, [gość A.T.], RDC Polskie Radio, 26 maja 2018.
- [Audycja radiowa] *Portret artysty – Leon Urbanowski*, red. Ewa Prządka. [m.in. A.T.], Program II PR, 9 lutego 1996.
- [Audycja radiowa] *Sztuka znaku – typografia*, red. Lidia Nowicka, [gość A.T.], Program III PR, 18 października 1988.
- [Audycja radiowa] *Wieczór muzyki i myśli „Znaki i symbole”*, red. Ewa Prządka, [m.in. A.T.], Program IV PR, 9 października 1988.
- [Audycja radiowa] *Zygfryd Gardzielewski – artysta książki*, red. Magda Kujawa, [m.in. A.T.], Radio Pomorza i Kujaw, 3 grudnia 2002.
- [Audycja radiowa], red. Ewa Prządka, [wywiad z A.T. z okazji wystawy typografii Josta Hochulego], Program IV PR, listopad 1989.
- [Audycja radiowa], red. Wacław Holewiński, [o Krzysztofie Mrozowskim rozmawiają: Piotr Bratkowski, Piotr Müldner-Nieckowski, Wacław Holewiński i A.T.], Program II PR, 27 kwietnia 2017.
- [Edukacyjna prezentacja PDF] *Od skryptyrionów do e-booków 1364–2014. 650 lat w służbie książki*. Warszawa 2014, Komitet Organizacyjny Obchodów Jubileuszu, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, ss. 24 + wersja włoskojęzyczna; *650 lat w służbie książki. Jubileuszowy rok 2014 rokiem czytelnika* [identyfikacja wizualna imprezy].
- [Film] *Kontrgambit Falkbeera*, scen. Robert Chwałowski, reż. Artur Białachowski, zdj. Paweł Dylik i Leszek Wesołowski, muz. Łukasz Dziedzic, występują: Stefan Szczypka i Andrzej Tomaszewski, Warszawa 2009, Muuwi Studio Filmowe.

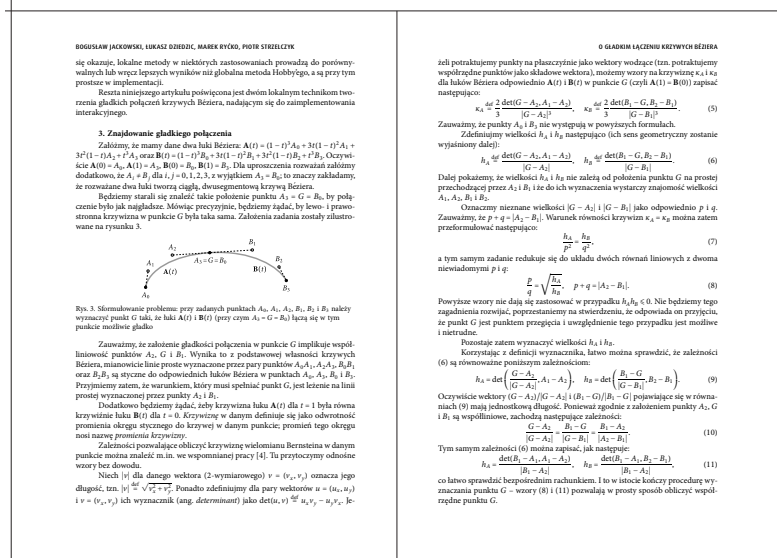
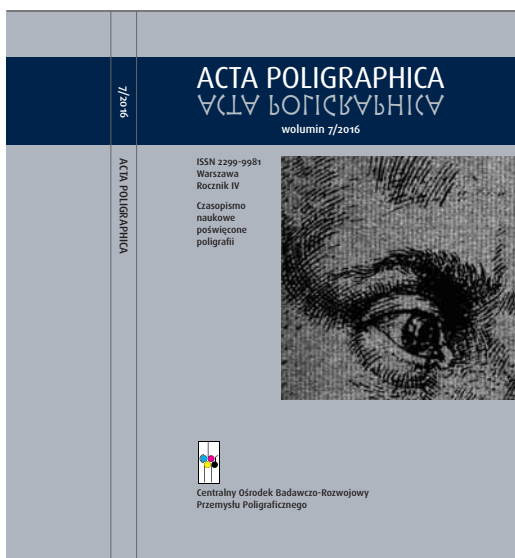
[Opracowanie graficzne wystawy] *W służbie książki*. Biblioteka Narodowa, 2006
[z okazji 85-lecia Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek i 50-lecia Stowarzyszenia Księgarzy Polskich].

[Scenariusz wystawy] *Stare i nowe wzorniki pism*. Galeria Krzysztofory, Muzeum Historyczne m. Krakowa. Otwarcie 2 X 1975 [wystawa z okazji XV Kongresu ATypI], maszynopis, ss. 14; [katalog:] *Stare i nowe wzorniki pism drukarskich*. Kraków 1975, Muzeum Historyczne m. Krakowa i Ośrodek Pism Drukarskich w Warszawie, ss. 30 + 4 dodatek.

[Wystawa indywidualna A.T.] *Bibliothemata*, ekspozycja I: Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy, październik–grudzień 2008, [publikacja]: Michał Hilchen: *Bibliothemata*, proj. Ewa Jakubowska-Gordon; ekspozycja II: Klub Winda – Gdański Archipelag Kultury, marzec 2009.

[Wystawa indywidualna A.T.] *Projekty*, Bachotek k. Brodnicy, Konferencja TeX-owa, maj 2008.

[Wystawa indywidualna A.T.] *Typografia książkowa*, ekspozycja I: Kraków, Galeria Klezmer Hois, listopad 2008 – luty 2009, [publikacja]: *Typografia książkowa*. Andrzej

Tomaszewski, proj. Małgorzata Dubowiak; ekspozycja II: Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach, marzec 2009.

III. Książki i czasopisma zaprojektowane przez Andrzeja (wybór z ponad 270 poz.)

„Acta Poligraphica” [półrocznik], makieta czasopisma. Warszawa 2013, Centralny Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Poligraficznego.

„Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej” [kwartalnik], makieta czasopisma. Warszawa 1995, Biblioteka Narodowa, [z Ryszardem Kryską].

„Fundamenta Europaeae” [kwartalnik], makieta czasopisma. Gniezno 2002. Collegium Europaeum Gnesnense.

„Gutenberg” [kwartalnik], makieta czasopisma. Warszawa 1999, Polskie Bractwo Kawalerów Gutenberga.

„Images” [półrocznik], makieta czasopisma. Gniezno-Poznań 2003, Uniwersytet Adama Mickiewicza.

„Pióro” [dwutygodnik literacko-artystyczny], makieta czasopisma. Warszawa 2006, Przedsiębiorstwo Wydawnicze Rzeczpospolita SA.

„Poligrafika” [miesięcznik], makieta czasopisma. Warszawa 1999, Alfa-Print.

„ProTypo” [kwartalnik], makieta czasopisma. Warszawa 1991, Wydawnictwo Pro Libris.

„Rocznik Biblioteki Narodowej”, makieta wnętrza, Warszawa 2001, Biblioteka Narodowa.

„Sylwan” [miesięcznik], makieta czasopisma. Warszawa 2002, Polskie Towarzystwo Leśne.

„Wiadomości Księgarskie” [kwartalnik], makieta czasopisma. Warszawa 2008, Biblioteka Analiz.

Aix zob. Messing-Mierzejewski Alexander *Angielsko-polski słownik terminów poligraficznych*. Warszawa 2010, Centralny Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Poligraficznego.

Anioły. Rysunki Cypriana Norwida. Warszawa 2001, Biblioteka Narodowa, [z Ryszardem Kryską].

Artyści książki polskiej. 50 lat konkursu PTWK. Red. Katarzyna Iwanicka. Warszawa 2009, Polskie Towarzystwo Wydawców Książek.

Badeni Stefan: *Świat przedwcześniejszy*. Warszawa 1996, Wydawnictwo Krupski i S-ka, [z Leonem Urbańskim].

Bieńkowska Barbara: *Książka na przestrzeni dziejów*. Warszawa 2005, Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej, [nagroda Edukacja

XXI 2006; wyróżnienie w konkursie PTWK 2006; wyróżnienie w konkursie najpiękniejszych książek akademickich Atena 2006].

Cywiński Bohdan: *Baśń niepodległa czyli w stronę politologii kultury. Wykłady witebskie*. Warszawa 2006, Wydawnictwo Trio.

Dla dobra publicznego. 120 lat Wodociągów Warszawskich. Red. Piotr Stankiewicz. Warszawa 2006, Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji; II wydanie 2008.

Gaz. Początki gazownictwa dystrybucyjnego w Polsce. 80 lat gazociągu centralnego.

Red.: Barbara Dzierżanowska. Warszawa 2017, Polska Spółka Gazownictwa.

Geremek Bronisław: *Świat opery żebraczej*. Warszawa 1989, Państwowy Instytut Wydawniczy.

Gnieźnieńska księga tysiąclecia. Gniezno Millennium Book. Gniezno 2003, Gaudentinum.

Gołąb Regina: *Ekslibrisy polskie XVI i XVII wieku*. Warszawa 1991, Biblioteka Narodowa.

Chcemy wolności
Paweł Machcewicz
7

Prawda o Czerwcu
Stanisław Jankowiak
Agnieszka Rogulska
13

Narodziny buntu
17

Święto wolności
31

Walka
101

Krajobraz po bitwie
139

Aresztowani
171

Kalendarium
211

Wykaz fotografii
214

Bibliografia
215

Spis treści

Gdy poszukuje się dla Poznańskiego Czerwca właściwego miejsca w powojennej historii Polski, to spogląda się na niego zazwyczaj z perspektywy późniejszych buntów i robotniczych wystąpień przeciw „ludowej” władzy. Ich daty widnieją na poznańskim pomniku upamiętniającym te wydarzenia. Wyjście robotników „Ciegielskiego” na ulice miasta miało być pierwszym ogniem w dojrzeniu masowego sprzeciwu, który z czasem doprowadził do powołania niezależnych związków zawodowych, a następnie do całkowitego odrzucenia systemu. Poznański bunt – wedle tej interpretacji – stanowił zaledwie początek tego procesu, pierwszy punkt na wzrastającej się krzywej społecznego oporu. Wskazywano na to, że poznański ruch nie stworzył żadnych form organizacyjnych, takich jak komitety strajkowe w 1970 r. na Wybrzeżu, nie zostawił po sobie żadnego trwałego dorobku, jak np. utrwalone na piśmie listy postulatów, układane zarówno w 1970 r., jak i dziesięć lat później.

Jest to oczywiście prawda, ale patrzenie na poznański bunt wyłącznie jako na początek drogi wyznaczonej przez kolejne masowe wystąpienia społeczne utrudnia dostrzeżenie tego, co najważniejsze w wydarzeniach rozgrywających się 28 czerwca 1956 r. Poznański Czerwiec, pierwszy z serii wielkich buntów społecznych w PRL, był chyba najbardziej radykalny z nich wszystkich, a z pewnością bardziej radykalny i otwarcie antysystemowy (woltrościowy – to jest może najfałszywsze słowo) niż Marzec '68, Grudzień '70 czy Czerwiec '76.

U źródeł poznańskiego konfliktu leżały postulaty natury ekonomicznej i społecznej – dotyczące płac, norm, warunków pracy – wyrażane na wiecach i masowkach, ale prawie od samego początku towarzyszyły im wątki otwarcia polityczne. Cegielniccy wychodzący rankiem 28 czerwca na ulice miasta usunęli tablicę „Zakłady Przemysłu Metalowego im. J. Stalina”, umieszczoną nad główną bramą. W trakcie robotniczego pochodu, zmierzającego do centrum Poznania, obok hasła takich jak: „Precz z normami”, „Chcemy obniżki cen”, „Zażądamy podwyżki płac”, padaly okrzyki: „Precz z bolszewikami”, „Precz z tą wolnością”, „Precz z komunistami”, „Precz z bolszewizmem”, „Wolności”, „Zażądamy wolnych wyborów pod kontrolą ONZ”, „Niech żyje Mikołajczyk”. W czasie zgromadzenia na placu Mickiewicza, ówczesnym placu Stalina, w tłumie noszono transparenty z hasłami: „Chcemy wolności”, „Chcemy wolnych wyborów”. Na uniemożliwionym

Chcemy
wolności
Paweł Machcewicz

CHCEMY WOLNOŚCI 7

wyruszenie poza miasto ubojczych grup, które najważniej zamekły do przeniesienia powstania do innych miejscowości; pojedynczy demonstranci (powstańcy?) ostrzelujący się z dachów i starych budynków jeszcze do wczesnych godzin porannych 30 czerwca.

W ten powstańczy scenariusz wpisywały się także działania władz mające na celu stłumienie rozruchów. Na ulice Poznania skierowano zmasowane oddziały regularnego wojska. W tłumieniu rewolty wzięły udział pododdziały 10. i 19. Dywizji Pancernych, 4. i 5. Dywizji Piechoty, ponad 400 czołgów, wozów pancernych i transporterów opancerzonych, niemal 900 samochodów, razem około 10 tysięcy żołnierzy. Ten ogrom żołnierzy i sprzętu rzucony został do walki z grupami słabo uzbrojonych cywili. Jak pisał w swoim raporcie gen. Wsiewołod Straszewski, dowodzący jednostkami pacyfikującymi miasto: „Do pojedynczych prowokatorów (w oknach, na dachach) prowadzących masowy i niecelny ogień ciałami grupami żołnierzy”. Rezultatem były liczne przypadkowe ofiary. Śmierć poniosły co najmniej 74 osoby, więcej niż w grudniu 1970 r., kiedy to do startu, trwających dłużej niż bunt w Poznaniu, doszło w kilku miastach Wybrzeża.

Można powiedzieć, że Poznański Czerwiec był ostatnią insurekcją w historii Polski, ostatnim powstaniem – ograniczonym do jednego miasta, żywiołowym, bardzo krótkotrwałym i cieniem. Nie pozostał po sobie żadnych struktur organizacyjnych ani konkretnego posłania, politycznego czy ideowego. Dlatego ten jego insurekcyjny, rewolucyjny wymiar został potem w dużym stopniu zapomniany, przyłożony późniejszym wydarzeniom. Bardziej utrwalił się w społecznej pamięci Październik '56, który był procesem dłuższym, o trwałych konsekwencjach. Brała w nim udział inteligencja, dzięki temu został opisany, pozostały ślady chociażby w prasie, we wspomnieniach.

Często pomija się kluczową rolę, jaką poznański wybuch odegrał z punktu widzenia losów kraju. Nie będzie przesadą w stwierdzeniu, że to poznański robotniczy obalili stalinizm w Polsce. Bez Poznańskiego Czerwca nie byłoby polskiego Października. Bunt w Poznaniu, jego skala, żywiołowość i radykalizm, były dla elity władzy wstrząsem, który przekonał ją, że konieczne są zasadnicze zmiany polityczne i że nie można już z nimi zwlekać. W partyjnych i policyjnych dokumentach z tamtego czasu widać wyraźnie lęk przed ponownym wybuchem, który mógłby objąć cały kraj.

10 CHCEMY WOLNOŚCI

Hanuszkiewicz Adam: *Zbyt duża różnica płci...*
Warszawa 2003, Wydawnictwo Do.

Helak Wiesław: *Scenariusze syberyjskie.*
Warszawa 2013, Wydawnictwo Trio.

Historia chrześcijaństwa. T. 4. Biskupi, mnisi i cesarze, 610–1054. Warszawa 1999,

T. 5. Ekspansja Kościoła rzymskiego, 1054–1274. Warszawa 2002, Wydawnictwo Krupski i S-ka.

Iwaszkiewicz Jarosław: *Stronami deszczu stronami pogoda.* Warszawa 1993, Biblioteka Narodowa.

Jankowiak Stanisław, Machcewicz Paweł, Rogulska Agnieszka: *Zranione miasto. Poznań w czerwcu 1956 roku.* Poznań–Warszawa 2003, Instytut Pamięci Narodowej, [II nagroda edytorska w konkursie Klio 2004].

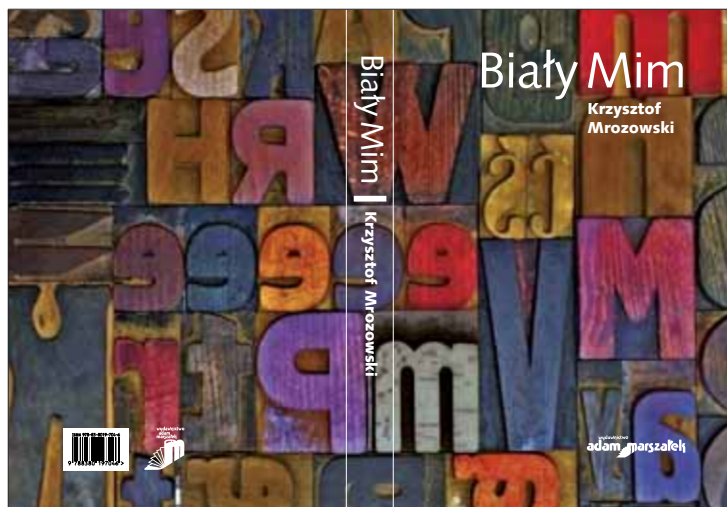
Januszkiewicz Barbara: *Klejnoty i stroje ksiąg Pomorza Zachodniego XVI–XVII wieku.* Warszawa 1995, Muzeum Narodowe w Szczecinie, Wydawnictwo Krupski i S-ka.

Jethon Magda: *Pani Magdo, pani pierwszej to powiem...* Warszawa 2002, Wydawnictwo Do.

[37]

- Komentarz do faksymile pelplińskiej Biblii Gutenberga*. Praca zbiorowa pod red. Jana Pirożyńskiego. Pelplin 2004, Wydawnictwo Bernardinum, [wyróżnienie w konkursie PTWK 2005; I nagroda edytorska Książki pomorskiej – Costerina 2005].
- Kordzińska-Nawrocka Iwona: *Japońska kultura kulinarna na przestrzeni wieków*. Warszawa 2008, Wydawnictwo Trio.
- Kowalski Krzysztof: *Kazania dionizyjskie*. Warszawa 2007, Wydawnictwo Trio.
- Kozyra Agnieszka: *Estetyka zen*. Warszawa 2010, Wydawnictwo Trio.
- Księga pamiątkowa pierwszego polskiego Zjazdu Matematycznego. Lwów, 7–10.IX.1927*. Reprint. Łódź–Warszawa 2009, Polskie Towarzystwo Matematyczne.
- Leszczyński Grzegorz: *Magiczna biblioteka. Zbójcekie księgi młodego wieku*. Warszawa 2007, Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej.
- Leszczyński Grzegorz: *Wielkie małe książki. Lektury dzieci. I nie tylko*. Poznań 2015, Wydawnictwo Media Rodzina.
- Libera Zdzisław: *Narodziny idei Biblioteki Narodowej w kulturze polskiego Oświecenia*. Warszawa 2003, Biblioteka Narodowa.
- Majakowski Włodzimierz: *Dobrze*. Warszawa 1979, Państwowy Instytut Wydawniczy, [z Januszem Stannym], [wyróżnienie w konkursie PTWK, 1980].
- Messing-Mierzejewski Alexander [Aix]: *Wiersze 1938–1953*. Warszawa 2009, Biblioteka Narodowa, Bibliofil Młociński [Wojciech Kochlewski], Towarzystwo Bibliofilów Polskich.
- Mikołaj Rej: *Pieśni*. Warszawa 2005, Biblioteka Narodowa.
- Mikołajczak Aleksander W.: *Korzenie Europy*. Gniezno 2004, Gaudentinum.
- Mikołajczak Aleksander W.: *Wspólne gniazdo. W millenium zjazdu gnieźnieńskiego*. Gniezno 2000, Gnieźnieńska Oficyna Wydawnicza Tum, [nagroda w konkursie Edycja 2000].
- Modlitewnik Olbrachta Gasztołda kanclerza wielkiego litewskiego 1528 r. Facsimile*. Red. Wiesław Wydra, Katarzyna Krzak-Weiss, Rafał Wójcik. Poznań 2015, Wydawnictwo Naukowe UAM, [nagroda w konkursie na Najtrafniejszą Szatę Edytorską na Wrocławskich Targach Książki Naukowej 2016; nagroda Feniks 2016 w kategorii edytorskiej]; – *Modlitewnik królowej Bony 1492 r. Facsimile*. Poznań 2016, [i następne:] Poznańskie Studia Polonistyczne;

- *Modlitewnik Zygmunta I Starego 1524 r. Facsimile*. Poznań 2016;
  - *Modlitewnik królowej Bony 1528 r. Facsimile*. Poznań 2016;
  - *Modlitewnik Krzysztofa Szydłowieckiego kanclerza wielkiego koronnego 1524 r. Facsimile*. Poznań 2017;
  - *Modlitewnik rodziny Szydłowieckich, ok. 1535 r. Facsimile*. Poznań 2017;
  - *Modlitewnik Pawła Dunin-Wolskiego kanclerza wielkiego koronnego, biskupa poznańskiego, 1541–1542 r. Facsimile*. Poznań 2018;
- [nagroda w konkursie Edycja 2017 za opracowanie graficzne serii *Libri Precationum Illuminati Poloniae Veteris*].
- Mrozowski Krzysztof: *Biały mim*. Toruń 2017, Wydawnictwo Adam Marszałek.

- Mrozowski Krzysztof: *Pan na Alfabetcie*. Wyd. 2. Toruń 2017, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Mrozowski Krzysztof: *Wędrowiec po Absolucie*. Toruń 2018, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Nad złoto droższe. Skarby Biblioteki Narodowej*. Warszawa 2000, Biblioteka Narodowa, [z Ryszardem Kryską], [wyróżnienie w konkursie PTWK, 2001].
- Naruszewicz Adam: *Gnido hrabia Blezu. Tragedya*. Warszawa 1997, Biblioteka Narodowa.
- Odezwa Adama Mickiewicza w sprawie grabieży polskich bibliotek*. Warszawa 1998, Biblioteka Narodowa.
- Owidiusz: *Sztuka rybołówstwa*. Gniezno 1998, Gnieźnieńska Firma Wydawnicza Tum, [nagroda Punkt „Gazety Wyborczej”].
- Paszkiewicz Urszula: *Catalogus catalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku. T. 1–2*. Warszawa 2015, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
- Piechotka Maria & Kazimierz: *Heaven's Gates. Wooden Synagogues in the Territories of the Former Polish-Lithuanian Commonwealth*. Warszawa 2004, Wydawnictwo Krupski i S-ka.

- Piechotka Maria & Kazimierz: *Oppidum Judaeorum*. Warszawa 2004, Wydawnictwo Krupski i S-ka.
- Poeci i Tatry. Antologia pod red. Michała Jagiełły. Warszawa 2007, Biblioteka Narodowa i Państwowy Instytut Wydawniczy, [z Ryszardem Kryską].
- Repucho Ewa: *Fanaberie i pasje. Edycje bibliofilskie i druki ozdobne...* Warszawa 2006, Biblioteka Narodowa.
- Repucho Ewa: *Typografia kompletna. Kultura książki w twórczości Leona Urbanieckiego*. Wrocław 2016, Oficyna Wydawnicza Atut, [nagroda w kategorii Promocja Edytorstwa w konkursie Edycja 2016; nagroda dziennikarzy w Konkursie na Najlepszą Książkę Akademicką na Poznańskich Targach Książki nie tylko Naukowej 2016; wyróżnienie specjalne za oprac. edytorskie na Targach Książki Akademickiej i Naukowej „Academia” w Warszawie 2017].
- Stamperia Polacca. Florencka i nicejska Oficyna Drukarska Samuela Tyszkiewicza, [katalog wystawy], Warszawa 2009, Muzeum m.st. Warszawy.
- Strykowski Maciej: *O początkach, wynodach, dzielnościach [...] narodu litewskiego [...]*. Warszawa 1978, Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Strzembosz Tomasz: *Polskie państwo podziemne*. Warszawa 2000, Wydawnictwo Krupski i S-ka.
- Szandorowska Eliza, Karłowska-Kamzowa Alicja: *Francuski modlitewnik Jana Zamojskiego*. Warszawa 1998, Biblioteka Narodowa.
- Teatr STU. Warszawa 1982, Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, [z Ryszardem Kryską], [nagroda w konkursie PTWK, 1984].
- Teslar Andrzej: *Mistrza Samuela Typographa Polaka sławnego we Florencyjej osiadłego żywota i dzieł jego znamienitych opisanie krotkie...*, Warszawa 2009, Muzeum m.st. Warszawy.
- Tomaszewski Andrzej: *Giserzy czcionek w Polsce. Poczet odlewniczy działających w dawnej Polsce oraz polskich za granicą*. Warszawa 2009, Wydawnictwo Ogme.pl.
- Tomaszewski Andrzej: *Leksykon pism drukarskich*. Warszawa 1996, Wydawnictwo Krupski i S-ka.
- Tondel Janusz: *Inkunabuły w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*. Toruń 2007, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, [II nagroda edytorska w konkursie Klio

2008; wyróżnienie w konkursie Na najlepszą książkę akademicką Poznańskich Dni Książki Naukowej 2008].

Uroczystość nadania tytułu doktora honoris causa Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie panu Borysoni Woźnickiemu...

Red. Michał Hilchen. Warszawa 2004, Akademia Sztuk Pięknych.

Współczesne księgozbiory polskie za granicą.

Informator. T. 1, Polskie i polonijne księgozbiory instytucji. Oprac.: Barbara Bieńkowska, Elżbieta Maruszak, Jacek Puchalski. Warszawa 2009, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Z dziejów mecenatu kulturalnego w Polsce.

Warszawa 1999, Biblioteka Narodowa i Fundacja im. Leopolda Kronenberga.

Pióro nr 0/06

Dwutygodnik literacko-artystyczny · Warszawa · 1 czerwca 2006
ISSN 1895-8842

10 zł

Roman Maciejewski pro defunctis

Witold Zalewski
Antoni Libera
Jarosław Modzelewski

Spis treści

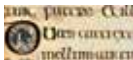
I. Zamiast wstępu: historia książki – jaka i dlaczego? 9

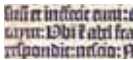
II. Początki i rozwój pisma 13

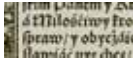
III. Książka w kulturze starożytnej (4 tysiąclecie p.n.e. – V w. n.e.) 23

IV. Mroki i blaski dziejów książki w średniowieczu (V–I poł. XV w.) 41

V. Pierwsze wieki książki drukowanej w Europie Zachodniej (2 poł. XV–XVI w.) 67

VI. Pierwsze wieki książki drukowanej w Polsce (2 poł. XV–XVI w.) 87

VII. Powszechny rozwój książki drukowanej w XVII–XVIII w. 101

VIII. Losy książki w Polsce w XVII–XVIII w. 127

IX. Rewolucja przemysłowa i jej skutki dla świata książki w latach 1800–1918 149

X. Książka polska w okresie zaborów (1795–1918) 177

Zestawienie z XIX-wiecznej drukarni książki i czasopiśm

wu (kopii) składu drukarskiego na płytach z innego materiału. Doskonalenie tego pomysłu trwało od początku XVIII w. (rys 1), ale dopiero w praktyce okazało się dopiero wersja wyprodukowana przez Kladuina Goussu w 1815 r. i zastosowana w drukarni D. dotów. Według niej skład drukarski odciśniętą się w wilgotnym kartonie. Po wysuszeniu matrycę (pozytyw) umieszcza się w metalowej formie, do której wlewa się roztopiony metal uzyskując twórcy płyty (negatywy). Z jednej matrycy można było uzyskać ok. 20 metalowych płyt stereotypowych. Pozwalało to na równoczesny druk na kilku maszynach w dużych nakładach. Umożliwiono również przechowywanie gotowego składu mogącego służyć do dodruków lub następnych wydań. Płyty stereotypowe używane były również do powielania ilustracji drewnianych. Później dzięki sprężadnemu sposobowi fotokopii zainicjowanym w drukarniach, płyty stereotypowe mogły być plakietki lub wypięte cylindryczne, przystosowane do maszyn staższych. Stereotypy znacznie ułatwiły druk wydawnictw wielomakładowych np. podręczników i prasy.

Mechanizacja ręcznego składania i odlewania cziścierek umożliwił linotyp* zbudowany w Stanach Zjednoczonych w 1886 r. przez Ottomera Mergenthala. Urządzenie wyposażone było w metalowe matryce z wyciętymi w głąb obrazami cziścierek, które za naciśnięciem klawisza, jak w maszynie do pisania, układały się w wiersze. Po złożeniu jednej linijki matrycy przenosiła się za pomocą dźwigni do aparatu odlewającego, gdzie tworzył się od-

Linotyp

Okładka książki projektu Williama Bradley'a, Chicago, 1894

twia zatrudniały kierowników artystycznych (grafików). Tego rodzaju zajęcia mogły stać się stałymi źródłami utrzymania, stawały się zawodami. Zwłaszcza, że upowszechniła się praktyka wypłacania honorariów autorom. Profesjonalizacja sprzyjała doskonaleniu wykonywanej pracy, polepszała sprawność i poziom. Grupy fachowców organizowały się w stowarzyszenia i związki zawodowe, które skutecznie nie niebezpieczeństwa mogły wykreślić o własne sprawy bytowe, a także o interesy całej branży. Od pierwszej ćwierci XIX w. najpóźniej stowarzyszenia zawodowe stworzyli wydawcy, drukarze i księgarze. Np. niemiecki związek księgarzy (Bücherverein des Deutschen Buchhandels, zał. 1853) skutecznie zwalczał nielegalne produkcje, które były plagą ówczesnych ryneków książki, regulował ceny i zasady współpracy z wydawcami, pośredniczył w kontaktach handlowych, organizował targi książki, wydawał tygodnik (Bücherblatt), zawierający m.in. przegląd nowych książek itp. Podobną działalność rozwijały inne zrzeszenia pracowników książki w różnych krajach Europy i w Stanach Zjednoczonych.

Wytknięciem wieloletnich wspólnych starań było uchwalenie w 1886 r. tzw. konwencji berneńskiej* regulującej prawa autorów (m.in. odnośnie do honorariów) oraz wydawców. Konwencja owa, która legła u podstaw międzynarodowego prawodawstwa edyckiego podjęta została przez większość rządów europejskich, ale nie przez wszystkie. Nie przysięgli do niej m.in. Rosja, a co za tym idzie zasady konwencji nie obowiązywały również na podległych jej ziemiach polskich.

Prasa ręczna ok. 1817 r.

lwa. Był on monolitem, więc w przypadku błędów trzeba było cały wiersz składać na nowo. Niedogodność tę eliminowało zastosowanie monotypu* skonstruowanego w 1815 r. przez Amerykanina Tolberta Lambtona. Umożliwiał on mechaniczne składanie i odlewanie pojedynczych znaków. Dzięki tym wynalazkom proces składania przyspieszył się czterokrotnie: z 1000 do 6000 znaków na godzinę.

Dzięki przyspieszonemu postępowi przyspieszała się produkcja. Do końca XVIII w. pozostawała w użyciu gutenbergowska drewniana prasa do tłoczenia odbitek. Jej ulepszeniem była skonstruowana ok. 1800 r. przez ucznia – racjonalistę lorda Kanała Stanhope (zm. 1818) prasa żelazna. Zasadniczy przełom dokonał się jednak dopiero dzięki wprowadzeniu wyślizgowanej cylindrycznej maszyny drukarskiej (maszyna pozycyjna*) zbudowanej przez drukarza Fryderyka König (zm. 1833) w 1811 r. Po raz pierwszy została ona zastosowana w Anglii w drukarni dziennika „Times” w 1814 r. i szybko wyparła dawniejsze urządzenia. W 1815 r. w Niemczech powstała istniejąca do dziś maszynarka maszyn drukarskich „König u. Bauer”.

Następowały kolejne udoskonalenia maszyn konstrukcji oraz przemówne wynalazki. Do takich zalicza się wprowadzenie maszyn rotacyjnych* w wersji opracowanej przez R. M. Hoe (Hove) w 1846 r. w USA.

Rolą istotnym elementem ulepszenia procesów wydawniczych było zastosowanie nowych technik ilustracyjnych. Na czoło innowacji w tej dziedzinie wysunął się litografia* wyrażona w Niemczech w 1796 r. przez Alojzego Senefeldera (zm. 1834). Była ona tania, szybka i wygodniejsza w użyciu niż dotychczas stosowane sposoby. Pole-

Przegląd prasy litograficznej, Berlin, 1815 r.

jest to jeden z licznych przykładów zróżnicowania sytuacji książki w różnych krajach i nawet regionach. Również na tych samych terenach korzystowały obok siebie firmy duże i małe, zakłady rzemieślnicze i przedsiębiorstwa wieloprzemysłowe, książki tradycyjne i nowatorskie zarówno pod względem zawartości, jak wyglądu. Jak zwykle następowały formy pośrednie. Łączne zmiany zapoczątkowane były w XVIII w., wiele też sprzętów, materiałów technologicznych i nawiązek z tamtych czasów stosowanych było jeszcze przez długie lata. W sumie jednak XIX w. wprowadził prawdziwą rewolucję książki. Stwierdzenie to odnosi się również do bibliotek.

3. BIBLIOTEKI, BIBLIOTECARSTWO, BIBLIOLOGIA

Zmiany, jakie dokonywały się w obszarze bibliotek, były pochodnymi dziesiętnastoletnich przeobrażeń w innych dziedzinach związanych z książką, ich wyznacznikami była przede wszystkim zwiędłotona liczba pion oraz ich użytkowników, jak również zróżnicowanie zarówno źródeł, jak i dróg.

Przypominamy, że dzięki przemysłowi poligraficznemu na rynek trafiały dziesiątki tysięcy tytułów, w części wielomakładowych sięgających tysięcy (zwłaszcza periodyki). Mniej, więc mówić o literze i literaturze piśmiennictwa w stosunku do epoki poprzednich.

Cechą charakterystyczną jest ogromny nurt piśmiennictwa oraz literatury obywatelskiej, popularnej, przeznaczanej dla szerokiego kręgu czytelników. Bowiem w kręgu użytkowników wytworzone typograficzne zadziały się gromadzić klasy społeczne i społeczno-rolnicze, dotyczyła nie uczestniczącej w życiu kulturalnym. Równocześnie ogromne postępy poczyniła nauka i technika. Rozszerzały się zakresy piśmiennictwa ogólnego i pogłębiały specjalizacje. Nowe te zjawiska (albo zapoczątkowane wcześniej,

Czytelnia w Radcliffe Library, Cambridge Mass., 1890

Strona tytułowa atlasu Gerharda Mercatora – holenderski miedzioryt. Wydany przez Jodoka Hondiusa, Amsterdam 1607

Żyjemy w latach zasadniczych przemian dokonujących się na naszych oczach i częściowo z naszym udziałem niemal we wszystkich dziedzinach politycznych, ekonomicznych, cywilizacyjnych i kulturowych. Zawsze w takich okolicznościach panowały tendencje odwracania się od przeszłości, traktowanej jako balast, utrudniający marsz ku nowej, wspanialej przyszłości. Dopiero później, po zachłystnięciu się nowocześnieścią, następowała refleksja, że żadna trwała konstrukcja społeczna nie może powstać ani nie utrzymać się bez fundamentów, które tworzą dziedzictwo historyczne. Tak było w różnych przemysłowych epokach dziejów, tak też jest obecnie. Wcześniej w krajach wyprzedzających nas pod względem technologicznym, ale również obecnie w naszej trudnej rzeczywistości toruje sobie drogę zrozumienie, że historia nie jest zbędnym luksusem, lecz nieodzownym składnikiem współczesności a w jeszcze większym stopniu – przyszłości.

To uniwersalne doświadczenie szczególnie odnosi się do świata książki. Książka bowiem była i jest nie tylko jednym z podstawowych kanałów komunikacyjnych, narzędzi przekazu informacji i zachowania pamięci, bez którego nie mogłaby funkcjonować żadna zorganizowana społeczność. Jest również siłą sprawczą uczestniczącą w formowaniu treści myślenia i działania. Wystarczy przypomnieć, że przełomowe epoki w dziejach ludzkości wiąży się ze zmianami form komunikacji piśmienniczej. Okres historyczny każdego społeczeństwa datuje się od zastosowania pisma. Wymyślenie druku otwiera epokę nowożytną, obecnie zaś mówi się o nadejściu ery elektronicznej.

Barbara Bieńkowska
Książka na przestrzeni dziejów

Książka na przestrzeni dziejów

Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej

CEBID

240 DRUGI POLSKI KSIĄŻKA I WSPÓŁCZESNOŚĆ

W 1918 r. tylko 47% dzieci objętych było obowiązkowym szkolnym, zaś w 1939/40 już 95% (choć nie w pełnym siedmioletnim wymiarze). Kolejne etapy rozbudowy sieci szkół pociągały za sobą wzrost liczby bibliotek szkolnych, aczkolwiek nie wszystkie placówki nauczania dysponowały własnymi księgozbiorami (np. w 1939/40 r. ok. 9/10 szkół powszechnych było ich pozbawione).

Postępy skrócono ilustrując następujące dane:

	1939/40 r.	1936/7 r.	1936/7 r.	1936/7 r.
	liczba bibl.	zbiory (w tys.)	liczba bibl.	zbiory (w tys.)
bibl. szkół powsz. publ.	23084	3442	24934	4869
inśch. ogólnokształc.	756	1495	743	2093
ośr. kółka, nauczycieli	222	435	27	84
szkół zawodowych	448	306	306	900
ogółem	24493	5538	26 010	6954

Znamienne są też dysproporcje w liczbie tomów przypadających na jednego ucznia (1936/7 r.):

	1936/7 r.
w szkołach powszechnych publicznych	1,1
w średnich ogólnokształcących	0,5
w ośrodkach kształcenia nauczycieli	0,3
w szkołach zawodowych	7,8

Jak widać, stosunkowo najlepiej zaopatrzeni w książki byli uczniowie szkół średnich ogólnokształcących, znacznie gorzej – szkół powszechnych i zawodowych. Optymistycznie przyjmowano nadzieję, że średnia zasobność zbiorów w szkołach średnich wyniosła 1000 tomów, w powszechnych zaś 170. Oczywiście tak to szacunki orientacyjne.

W ciągu dwudziestolecia liczebność zbiorów ulegała sporym wahaniom na drodze wycofania książki zniszczonych, brzoźwotnych i nieodpowiednich dla tego rodzaju czytelników. Kolejne wyzwanie zwały uwagę na zaleganie złąbnych zasobów i niedostateczne zapewnienie w sferach obywatelskiej i zakładowej. Były to sytuacje nagminne i trudne do uniknięcia, skoro nabytki książek dla dzieci i młodzieży były niewspółmierne nie tylko (np. w 1935 r. książki dla młodzieży wydawano w liczbie ok. 300 egz., nb. bariery nabywcze stanowiły wysokie ceny).

Do kolejnych mankamentów można zaliczyć: brak pomocy naukowych, mebli i innego wyposażenia, a nieraz również – osobnego lokalu. Brakowało personelu odpowiednio wykształconego, nieustannie był status bibliotekarzy szkolnych. Notatnik podstawowym osiągnięciem tego okresu pozostało ustrzenie przez władze oświatowe biblioteki jako integralnej części szkoły, nieusuwalnie związanej z całością procesu edukacyjnego.

Wśród powstałych typów bibliotek oświatowych należy wymienić: szkolne (w rozbudowanej sieci bibliotek wojewodzkich były też naukowe i fachowe), zakładowe (w przedsiębiorstwach przemysłowych działały również biblioteki fachowe oraz ośrodki informacji i dokumentacji), szpitalne, więzienne, parafialne (każdy dysponowały też licznymi innymi księgozbiorami naukowymi oraz inne).

DRUGI POLSKI KSIĄŻKA I WSPÓŁCZESNOŚĆ 241

Praca Jolanta Przybysz, składowa projektu

Wydziału Stosunków Międzynarodowych

Wydziału Stosunków Międzynarodowych

Intensywnym uprządkowaniem sieci bibliotek powszechnych były plany czytelnictwa i wypożyczalnia, w przeważającej liczbie prywatne, rzadziej prowadzone przez organizacje społeczne. Zdobne statystyki nie wykazywały nawet w przybliżeniu ich liczby, ani zasobności. Wiadomo jednak, że od drugiej poł. XIX w. odgrywały one ważną rolę, która w okresie międzywojennym jeszcze wzrosła.

Podsumowując: trzeba podkreślić, że bibliotekarstwo polskie w okresie międzywojennym poczyniło znaczne postępy. Powstały rozbudowane sieci placówek wszystkich typów. Rozpoczęła działalność Biblioteka Narodowa i kilkanaście innych ważnych księgi. Wzrostowi z nich nękały kłopoty finansowe, organizacyjne i kadrowe. Słabość bibliotekarska stała się już niekompatybilna. Władze miały nadzieję, że w okresie międzywojennym wzrosła siła sprawczą bibliotekarstwa międzywojennego osiągniętych mimo bardzo trudnych warunków zewnętrznych.

Od pierwszych lat powojennych trwały dyskusje nad modelem struktury bibliotek w kraju oraz ich miejscem w państwie i społeczeństwie. Rozważano możliwości ingerowania wewnętrznego przy bibliotekarskiej (m.in. budownictwa, wyposażenia, normalizacji, opracowania i konserwacji zbiorów, czytelnictwa). Powojennym osiągnięciem było opublikowanie w 1944 r. instrukcji katalogowania i dyktando, zaś w 1937 r. – karte katalogowania typów. Powstały nowoczesne oddziały informacji i dokumentacji wzorowane na zagranicznych m.in. w Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy, Centralnej Bibliotece Wojewódzkiej, Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie. Cenną pomocą metodologiczną świadczyła bibliotekarzom (głównie dla bibliotek powszechnych) Poradnia Biblioteczna Związku Bibliotekarzy Polskich (1939–39).

Kolejnymi problemami wymagającymi aktywnych działań były karte katalogowania i ustalanie statusu zawodowego bibliotekarzy. W omawianym okresie stworzone zostały możliwości zdobywania kwalifikacji na kilku poziomach. Studia akademickie prowadzone były w latach 1927–39 w Wileńskim Wydziale Polityki w Warszawie. Wykazanie tendencji uniwersyteckich, jednakże studiów bibliotecznych przy Bibliotece Publicznej w stolicy (1939–39). Podnoszenie kwalifikacji w różnych zakresach szły także kursy zawodowe. Od 1931 r. wprowadzono egzamin państwowy I i II kategorii (dla absolwentów studiów wyższych lub naukowych) i drugi egzamin zawodowy.

We wszystkich istotnych kwestiach dotyczących spraw i ludzi książki aktywnie uczestniczyły organizacje zawodowe. Wąży rolę odgrywał Związek Bibliotekarzy Polskich (zał. 1907). Organizował on m.in. ogólnopolskie zjazdy, na których dyskutowano podstawowe problemy teoretyczne i praktyczne oraz ustalano podstawy polityki biblio-

KSIĄŻKA POLSKA W OKRESIE ZABÓRÓW 242

Wykłady z bibliologii dla uczniów Gimnazjum Krzemienieckiego (Lecum Wolskiego) prowadził przez 22 lata (1809–31) tamtejszy bibliotekarz Paweł Jakowski (zm. 1843). Prawda, że szkoła ta założona i patronowana przez T. Czackiego, odznaczała się wysokim poziomem nauczania i wspaniałą biblioteką, ale formalnie pozostawała szkołą świecką.

Długoletnią tradycję miały słynące z erudycji wykłady bibliografii w Uniwersytecie Krakowskim. Przez 23 lata (1814–34) prowadził je dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej i kierownik katedry bibliografii wspomniany już Jerzy S. Bańkiewicz, później na dłużej 21 lat (1837–58) objął je wybitny filolog i bibliotekarz Józef Maciejowski (zm. 1895).

Podobne zajęcia odbywały się w innych uczelniach. W Warszawie np. krótkie cykle prowadził J. Lebel (1820–21) i K. Entschler (1849–68). Obaj wybitni uczeni w swej polskiej twórczości wykorzystali ogromny materiał przygotowany do wykładów.

Znane w wielokrotności przypadków kompety i teksty przedkij imponują czytelnikom w literaturze światowej, wszechstronnością i głębią ujęcia tematów związanych przede wszystkim z bibliotekarstwem naukowym. Szeroko traktowały kwestie filologiczne i historyczne w nauce o książce. Profesorowie wykorzystywali też każdą okazję, aby krzewić znajomość i poszanowanie kultury polskiej.

Wraz ze wzrostem liczby bibliotek i znaczenia bibliotekarstwa powszechnego zmalały się różne formy dokształcania jego pracowników (kursy, instruktazje, poradniki). W 1907 r. powstał Związek Bibliotekarzy Polskich. Inteligencja i wśród nich bibliotekarze wszystkich uczelni i oświaty i konsekwentnie przygotowywali książki i biblioteki do służby niepodległej ojczyźnie. Ich mądrzy i dalekowzroczni politycy zawdzięczamy znaczne sukcesy w tej dziedzinie osiągnięte w dwudziestolecie międzywojennym.

BIBLIOGRAFIA:

Bieńkowska B., Chmura H.: Tytuł: Książka i biblioteka w Polsce.

Wrocław 1992.

Małczyńska K.: Książka i biblioteka w Polsce okresu zaburów.

Warszawa 1974.

Mejzner A.: Mecenat nad publikacjami naukowymi w XIX wieku.

W Z dziejów mecenatu kulturalnego w Polsce. Red. J. Kostecki.

Warszawa 1999 s. 443–470.

Mejzner A.: Wieloletni mecenat biblioteczny w Polsce.

W latach 1772–1908. Roczniki Biblioteczne 2001. R. 46 s. 211–242.

Słobowska E.: Produkcja i rozpowszechnianie wydawnictw w Księgarni

Polskiej w latach 1810–1900. Warszawa 2003.

Słobowska E.: Wybrane problemy rachunku wydawniczego pod zaburami.

„Studia o Książce” 1982 t.12 s. 33–46.

Sowiński J.: Polska drukarnia. Historia drukowania typograficznego

i sztuki typograficznej w Polsce w latach 1473–1939.

Wyd. 2. Wrocław 1996.

Z dziejów udzielnictwa książkowego w Polsce w okresie zaburów.

Studia i materiały pod red. K. Małczyńskiej. Wrocław 1995.

korekta:
Kamila Krzyżanowska

zdjęcia:
Jadwiga Antoniak,
Monika Konarska,
Marcin Laszczkowski

opracowanie graficzne:
Andrzej Tomaszewski

wydawca:
Grupa Cogito Sp. z o.o.

ul. Kamionkowska 45
03-812 Warszawa
tel./faks: (22) 610 11 71
www.grupacogito.pl
www.edukram.pl

ISBN 978-83-85534-89-1